

ETNOPEĐAGOĐI AÇISINDAN MONGUŞ KENİN-LOPSAN'IN TIVA ÇAĞÇIL ADLI ESERİ*

İlker TOSUN**

ÖZET

Avrupa'da ulusal halk kültürlerine olan ilgi, Amerika'nın keşfinden sonra doğmuştur. Amerikan yerlilerinin sosyal hayatları ile ilgili yapılan derlemeler, Avrupa kültürü çalışmalarını başlatmıştır. J. Gottfried Herder ve Grimm Kardeşlerin Almanya'da yaptığı çalışmalar, halk bilimini bağımsız bir disiplin haline getirmiştir. Halk bilimi çalışmaları ile ortaya konan halk kültürü materyalleri, ulus devletlerin kuruluş sürecinde kültürel bir zemin hazırlamakta kullanılmıştır. Özellikle derlenen destanlar ve bu destanların kahramanları, Avrupa halklarının etrafında birleşecekleri kavramlara dönüşmüştür. Ancak, halk bilimi Çarlık Rusya'sı ve Sovyetler Birliği dönemlerinde azınlıkları Ruslaştırma politikaları kapsamında kullanılmış, bu politikalar ile bilhassa Türk topluluklarının dil ve kültür bağları zayıflatılmıştır.

Etnopedagoji, bir halkın var olduğu ilk andan itibaren deneme yanılma yoluyla geliştirdiği eğitim metotlarını halk bilimi aracılığı ile tespit ederek yeni neslin yetişmesinde kullanan bir bilim dalıdır. Volkov'un kurucusu olduğu bu disiplin, bir toplumun ulusal değerlerini aile ve eğitimcilerin yardımıyla çocuklara aktarmayı amaçlamaktadır. Önemli bir Tuvalı araştırmacı ve aydın olan Monguş Kenin-Lopsan, tüm ömrünü Tuva geleneksel kültürünü araştırmaya, unutulmuş değerleri yeni kuşaklara öğretmeye adanmıştır. Kenin-Lopsan, bu çerçevede *Tuva Kamlarının Alkışları* (1992,1995), *Tuva Kamlarının Büyüleri* (1993), *Tuva Halkının Eski Gelenekleri* (1994), *Tuva Şamanları* (1999), *Oytulaaş* (2004), *Tuva Geleneksel Kültürü* (2006), *Kara Göğün Nefesi* (2008) gibi çalışmalar kaleme almıştır. Bu eserler arasında yer alan *Tuva Çaçıl*, Tuvalı çocukların, ailelerin ve eğitimcilerin Tuva geleneksel kültürünü öğrenmelerini amaçlayan etnopedagojik bir çalışmadır. Bu yazıda halk biliminin ulusal kimlik yaratmadaki rolü, eğitim bilimleri ile olan ilişkisi ile Tiva Çaçıl adlı eserin etnopedagojik değeri incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Tuva, Monguş Kenin-Lopsan, Etnopedagoji, Halk Bilimi, Tiva Çaçıl

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Kırklareli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, El-mek: ilker.tosun@klu.edu.tr

**IN TERMS OF ETHNOPEDAGOGY MONGUSH KENİN-LOPSAN'S
WORK: TIVA ÇANÇIL**

STRUCTURED ABSTRACT

Herder and Brothers Grimm has been recognized as the founder of the folkloristics. On the other hand, interest in the their folklore of Europeans was started after the conquest of the Americas. At the end of the 15th century some travellers, clerics, traders went to America and they did compilation about social lives of American natives. Europeans were very interested in lifestyle of primitive people living far from civilization. In the following years European humanist intellectuals focused on their folk culture. Marc Lescarbot (1580-1630) wrote the "History of New France" (Histoire de la nouvelle-France) and Jesuit priest Lafitau wrote the "Customs of the American Indians Compared With the Customs of Primitive Times" (Moeurs des Sauvages Américains, Comparées aux Moeurs des Premiers Temps). These studies affected the philosophers of Age of Enlightenment and blazed a trail for new comparative researches of folklore and ethnography. James Macpherson published "Fragments of Ancient Poetry, Collected in the Highlands of Scotland and Translated from the Gaelic or Erse Language in 1760, "Fingal" in 1762, and "Temora" in 1763. His poems had widespread influence of European literature and started literary movement before the Romantic era. Thomas Percy published the Reliques of Ancient English Poetry and his works gave impetus the Ossianism.

German poet, philosopher and theologian Johann Gottfried Herder's (1744-1803) works were extremely important for folkloristic studies. His aim was purification to German language and culture. At the same time, in the Herder's period, Germany was divided into a lot of states and he were desiring to merge Germany and his ideas and studies was used to identity constuction.

At the beginning of the 19th century, Carl Ludvig Jacop Grimm and Wilhemm Grimm (known as the Brothers Grimm) established a methodology for collecting and analysing German folk tales. Wilhemm and Jacop Grimm traveled a lot of German country and collected more than 200 folk tales. They published this folk tales "Children's and Household Tales" (Kinder und Hausmärche), in five volumes between 1812-1822. Grimm's studies were accepted pioneer of folkloristics because of their methodology.

After the French Revolution and Napoleonic Wars, Europeans focused on their national identity. Folkloristic and linguistic studies were used to construction of national identity. Especially in Switzerland, Finland, Bulgaria, Greece and Algeria, some academicians studied on their national epics. (For example in Finland, Elias Lönnrot studied on the Kalevela; in Swedish, Johann Jakob Bodmer studied Nibelungenlied and Percival). In these countries, peoples united on these epic heroes and fought to build their own nation states by the aid of national heroes.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015*

During the 19th century, dissolution of Ottoman Empire gained speed. Nationalism rose in the Balkan countries Greece, Bulgaria and Serbia and Ottoman Empire began to disintegrate because of nationalist movements. During the Tanzimat period, some of Ottoman intellectuals, (known as Tanzimatçılar), believed that the reason of the problem was “cultural”. They tried to illuminate their people with literary as Age of Enlightenment philosophers did. But there was a trouble reaching the people. Ottoman Turkish was a written language used only by the Ottoman aristocracy. Ordinary people could not understand this ornate language. Because of this problem, Ottoman writers strained at simplify their style and tried to use types of folk literature. But folkloristic studies didn't gain strenght until the World War I ended. After the collapsed of Ottoman Empire, Turkey Republic was born from the ashes and Turkism became dominant ideology of republic. Ziya Gökalp was father of Turkish nationalism. He searched for Turkish identity in national history, literature and language. According to Gökalp, Turkish intellectuals should go toward ordinary people to learn real Turkish culture and teach them to Western Civilization. In line with Gökalps ideals, Turkish Studies Institute, Turkish Language Association, Turkish Historical Society were founded in the early years of the Turkish Republic.

In August 1552, Russian army defeated the Tatar army and the Kazan Khanate captured by Tsardom of Russia. In the following years, Russia seized all of Turkistan and Siberia and Russia became a global power and this counquests transformed Russia into a multi-confessioan and multi-ethnic country. After the conquest of Kazan, Tsardom of Russia began to dominate Turkic peoples. There were a great number of Turkic tribes in Turkistan and Siberia and many of them were muslim. Tsars imposed administrative measures on non-Russian communities but these policies were insufficient. In the second half of the 19th century, Russian missionary Nikolai Ivanovic Il'minskiy developed an education method to Russification of the non-Russian commities. He was against to linguistic Russification. The key factor of the Il'minskiy's method was the “mother tongue”. Different Cyrillic alphabets and written languages were created for each minority and the religious education was tried to be given in their mother tongues. During the Soviet Period, Bolsheviks used the Il'minskiy method with some arrangements in the nationalities policy. As a part of this policy, folklorists used the folk tales, folk songs and epics for communist propaganda. Lenin and Stalin became cult. In folk songs, Lenin and Stalin were hero, great leaders and all the people of Soviet Union were happy thank to the Revolution leaders.

Ethno-pedagogy was introduced by Chuvass scientist G. N. Volkov. This branch of science aims to transmit the national culture to new generations via teaching. Ethno-pedagogy researches mother tongue, ethnic culture, religion and customs. Every nation has rich and old culture and all nations developed a cultural pedagogy in their historical process. Ethno-pedagogs research national cultures and try to find traces of cultural pedagogy. “Child” and “family” concepts are located in the center of ethno-pedagogy.

Mongush Kenin-Lopsan was born April 10, 1925 in Chas-Tal, Chöön-Kemctchik district in Tuva. He is a poet, novelist, translator,

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015*

ethnologist, ethnographer and historian. Mongush Borakhovitch Kenin-Lopsan's work "Tıva Çañçıl" is an extremely important source for ethno-pedagogy. According to Kenin-Lopsan, Tuvan children should respect the cultures of other peoples and recognize their own culture. These ethno-pedagogic concepts can be seen in "Tıva Çañçıl" : a) Çañçıl (Чаңчыл / tradition), b) Ujur (Ужур / custom), c) Yozulal (Ёзулал / ceremony), d) Süzük (Сүзүк / belief), e) Ög-büle (Өг-бүлө, family), f) Uruglar kijizidilgezi (**Уруглар кижизидилгези /bringing-up**), g) Salgal (Салгал / heritage), h) Horug (Хоруг / prohibition), i) Boydus (Бойдус / nature)

Key Words: Tuva, Mongush Kenin-Lopsan, Ethnopedagogy, Folkloristic, Tıva Çañçıl

1. Halk Bilimi ve Halk Biliminin Ulusal Kimliklerin İnşasındaki Rolü

"Toplumların, halk katmanlarının tinsel ve özdeksel kültürlerini; tarihsel, toplumsal ve coğrafyasal boyutlarıyla, bu boyutların birbirleriyle ilişkilerini saptayarak kaynak, evrim, yayılım, değişim, etkileşim gibi daha birçok sorunlarını kendine özgü yöntemler yardımıyla çözmeye, bu arada, bu oluşumlarla ilgili sonuç, kural, kuram ve yasaları bulmaya çalışan bilim dalı" (Acıpayamlı, 1978: 49) olarak tanımlayabileceğimiz halk biliminin¹ bağımsız bir disiplin oluşunda Almanya'da Herder ve Grimm Kardeşlerin çalışmaları milat olarak gösterilmektedir. Bununla birlikte halk bilimciler, Avrupa'da halk kültürüne olan ilgilinin başlangıcını, Herder ve Grimm Kardeşlerden üç yüz yıl önceye, Amerika'nın keşfine tarihlemektedirler.

15. yüzyılın sonlarından itibaren Amerika'ya giden din adamlarının, seyyahların, tüccarların Amerikan yerlileri ile ilgili yapmış oldukları derlemeler, mutlak Hristiyan kültürünün tahakkümünde yaşayan Avrupa'da, bilhassa Hümanist Avrupa aydınları arasında oldukça rağbet görmüş, Amerika kıtasında, medeniyetten uzakta yaşayan "ilkel insan" ve onun hayat tarzı ilgi odağı olmuştur. Egzotik kültürlerle karşı doğan bu ilgi, Avrupalı aydınları zaman içerisinde kendi kültürlerine de yöneltmiş, Marc Lescarbot'un (1580-1630) "Yeni Fransa Tarihi" ve Cizvit papazı Lafitau'nun "Amerikan Vahşilerinin Âdetleri" gibi daha sonraki halk bilimi ve etnografya çalışmalarının önünü açacak ve Aydınlanma Devri düşünürlerini derinden etkileyecek mukayeseli çalışmalar yapılmıştır (Başgöz, 1992: 3).

Kitab-ı Mukaddes'in sadece İbranice, Eski Yunanca ve Latince okunabildiği, pek çok Avrupa dilinin Eski Yunanca, Latince, Fransızca gibi diller karşısında geri plana itilip henüz bir yazı dili olamadığı bu çağda, coğrafi keşifler, sömürgecilikten elde edilen kazançla zenginleşen yeni sınıf, feodalizmin zayıflayıp krallıkların güçlenmesi, Otuz Yıl savaşı olarak adlandırılan mezhep çatışmalarının Vestfalya Antlaşması (1648) ile sona ermesi, Fransız Devrimi ve Napolyon Savaşları ile Avrupa'da güç dengesinin İngiltere ve Fransa lehine değişmesi gibi nedenlerle (Watson, 2014: 473) Avrupa halkları, kendi ana dillerine ve halk kültürlerine yönelmeye ve

¹ İsim babası William John Thoms olan "folklor" terimi, Thoms'un 1846'da "Athenaeum" dergisinde yazmış olduğu "Folklore" yazısında, "popüler antikite ile popüler edebiyat" terimleri yerine kullanılmıştır (Aygün Cengiz, 1997: 89). Zaman içerisinde bir anlam genişlemesine uğrayan "folklor", hem halk kültürü ve bu kültürü araştıran bilim dalı, hem de bilhassa akademik olmayan çevrelerde halk danslarını çağrıştıracak bir terim haline gelmiştir. Bu nedenle folklor terimi yerine, folklor bilimi anlamında "folkloristics / folkloristik", antropolojinin değişik adlandırma biçimlerinden birisi olan "hominology" gibi sözcükler önerilmiştir. Ziya Gökalp tarafından "halkiyat" olarak isimlendirilen bu bilim için Türkiye'deki akademik çevrelerde "budun bilgisi", "halk bilgisi" ve "halk bilimi" terimleri kullanılmıştır. (Aygün Cengiz, 1999: 5).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

milliyetçilik ideolojisi tüm Avrupa'yı kuşatmaya başlamıştır. Kıtanın iç dinamiklerinin tetiklediği bu öz kültüre yönelik hareketi, İngiltere'de James Macpherson'ın (1736-1796) "Fingal" (1762), "Temora" (1763) adlı balatlarıyla başlattığı Ossiancilik hareketi ile edebi bir karakter kazanmış, bu edebi akım Thomas Percy'in (1729-1811) derlediği eski İngiliz ve İskoç türkülerini yayınladığı üç ciltlik "Eski İngiliz Şiirinden Kalıntılar" adlı çalışması ile hız kazanmıştır. Zamanla tüm Avrupa'ya yayılan Ossiancilik, içinde Goethe gibi büyük edebiyatçıların da bulunduğu geniş bir hayran kitlesi edinmiştir (AnaBritannica 1989: 17: 231). İngiltere'de yeni zenginleşmeye başlayan orta sınıf İngilizler tarafından sevilip desteklenen *ulusal ruhu yakalamış* olan bu eserler (Çobanoğlu, 2014: 99), Almanya'da halk bilimini bağımsız bir disiplin haline getirecek olan çalışmaların önünü açmıştır.

Bu dönemde prenslikler halinde yaşayan ve henüz birliğini sağlayamamış olan Almanya'da J. Gottfried Herder'in çalışmaları, halk bilimi adına büyük önem arz etmektedir. *Kültürel milliyetçilik* kavramının fikir babası olan Herder, Alman edebiyatının Eski Yunan, Latin ve Fransız taklitçiliğinden uzaklaşabilmesi için Alman'ın ilkel, sade ve zengin diline² başvurulması gerektiğine, ortak ulusal ruhun ancak böyle yakalanabileceğine inanmıştır (Başgöz, 1992: 7). Almanya'da Herder'den sonra halk bilimi adına yapılan en önemli çalışmalar Grimm Kardeşler olarak tanınan Carl Ludvig Jacob Grimm ile Wilhemm Grimm'e aittir. Grimm Kardeşler, Almanya'yı 1812-1822 yılları arasında köy köy dolaşarak derledikleri 200 masalı, beş cilt altında *Çocuklara ve Ev Halkına Masallar* (Kinder-und Hausmärchen) adıyla yayımlamıştır (AnaBritannica 1989: 10: 53). Derlenen masalları ham bir malzeme olarak bırakmayan bu araştırmacılar, onları halk dili ile yazıya geçirmiş, bozulmuş masalla gerçek masal arasındaki farkları ortaya koymaya çalışmış, Alman masalları ile dünya masallarını mukayese ederek karşılaştırmalı masal araştırmalarının önünü açmış, Alman mitolojisinin köklerini masalarda, epik şiirde, bilmece ve atasözlerinde aramış, eski yazmaları tarayarak Alman mitolojisinin ilk örneklerini bulmaya çalışmışlardır (Başgöz, 1992: 9). Geliştirdikleri halk bilimi yöntemi nedeniyle Grimm Kardeşler, halk bilimin bilimsel anlamda ilk kurucuları olarak kabul edilmektedir.

Fransa ve Monarşi ile yönetilen Avrupa ülkeleri arasında yaşanan Fransız Devrimi ve Napolyon Savaşlarının hızlandırdığı milliyetçilik akımı, Almanya ve İtalya gibi devletlerin birliğini sağlamasına, Avusturya-Macaristan, Fransa ve Osmanlı İmparatorluğu gibi devletlerin idaresi altında yaşayan halkların kendi bağımsız devletlerini kurmasına zemin hazırlamıştır. Ulusal bir devletin kuruluşunda müracaat edilen ilk kaynaklar, tarih, halk kültürü ve ana dil olmuş, bu topluluklar kendi halk kültürlerinin epik ürünlerindeki kahramanlar etrafında birleşmişlerdir. 19. yüzyılın ilk yarısında kadar Fransız işgalinde ve Fransız kültürel hegemonyası altında olan İsviçre'de, Jacop Bodmer'in (1698-1783) derlediği Nibelungen ve Percifal; 1908'e kadar İsveç'in, 1918'e kadar da Rusya'nın işgali altında kalan ve aydınlarının *ana dilimiz İsveççe, ana yurdumuz İsveç* diyecek kadar öz benliklerini yitirmiş olduğu Finlandiya'da Elias Lönnrot'un (1802-1884) Doğu Kareila bölgesinden derlediği Kalevela bu ülke halklarının etrafında birleşip bir ulus oluşturabilecekleri kavramlara dönüşmüştür. Halk kültürünün birleştirici özelliği, Osmanlı Devletinden ayrılıp bağımsızlığını kazanma yolunda Bulgaristan ve Yunanistan'da ve Fransız işgali altındaki Cezayir gibi ülkelerde de kitleleri bir araya getirmiş (Başgöz, 1992: 10), halk bilimi çalışmaları bu ulus devletlerin kuruluşunda ilk basamak olmuştur.

² Herder ve diğer Alman aydınlarının başlatmış olduğu bu öze dönüş süreci, gerek Lessing, Goethe ve Schiller gibi büyük Alman yazar ve şairlerinin verdiği destek, gerek Almanya ve Fransa arasında yaşanan savaşların etkisiyle dil devrimine dönüşmüş, Almandaki Fransızca ve Latince sözcüklerin tasviyesi hız kazanmıştır. 19. yüzyıla gelindiğinde Genel Alman Dil Kurumunun üye sayısının 30.000'i geçmesi (Watson, 2014: 664) Almanya'daki dil bilincinin derecesini ve kültürel milliyetçiliğin ulaştığı konumu göstermesi açısından çok önemlidir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

Osmanlı'da ise halk bilime olan ilgi, Tanzimat Edebiyatı döneminde, halkın çoğunluğu tarafından anlaşılabilir bir ulusal dilin oluşturulma arzusuyla doğmuştur. Osmanlı Devleti'nin çözülüşüne çareler arayan ve bu "sorunu" kültürel bazda değerlendiren Tanzimat aydınları, halka edebi ürünleri kullanarak ulaşmak istemişler ancak kullandıkları edebi dil ile halk dilinin arasındaki uçurum karşılına büyük bir engel olarak çıkmıştır. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren pek çok aydın halk dili ile ve halk kültüründen yararlanarak eserler vermeye çabaladıysa da, halk bilimi çalışmaları 1. Dünya Savaşı'nın ardından Türkçülük akımının güç kazanmasına kadar ön planda yer alamamıştır (Başgöz, 2011: 1536).

Osmanlı Devleti'nin 1. Dünya Savaşı'nın ardından ortadan kalkmasından sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde hâkim kültürel ideoloji, Türkçülük olmuş, yeni doğan ulus devleti'nin kültürel zemini Türk kültürü ve tarihinin kaynakları üzerine inşa edilmeye çalışılmıştır. Yeni kurulan cumhuriyetin ideolojik mimarlarından olan Ziya Gökalp'in 'Türkçülüğün Esasları' adlı eserinde, özellikle Napolyon Savaşlarının etkisi ile Avrupa ülkelerinde başlayan "Halka Doğru" hareketinin izleri görülmektedir. Ziya Paşa'nın "bizim gerçek dilimiz ve edebiyatımız halkın arasında yaşamakta olanıdır. Millî şiirimiz ve nazımlarımız hala ozanlar ve halk arasında canlıdır." (Başgöz, 2011: 1536) fikri, Türkçülüğün Esasları'nın "Halka Doğru" bölümünde karşımıza çıkmaktadır. Ziya Gökalp, seçkinlerin millî kültürden nasiplerini almadıklarını, millî kültür denilen şeyin sadece halkta olduğunu, bu nedenle seçkinlerin halka iki amaçla gitmeleri gerektiğini söyler: *1. Halktan millî kültür terbiyesi almak için halka gitmek. 2. Halka medeniyet götürmek için halka doğru gitmek* (Gökalp, 1990: 47). Çerçevesi Ziya Gökalp tarafından çizilen Cumhuriyetin kültürel politikası, Türkiyat Enstitüsü, Türk Dil Kurumu ve Türk Tarih Kurumu gibi Türk tarihinin ve kültürünün köklerini araştırmak için açılan kurumlarla akademik bir zemin kazanmıştır.

2. Rusya ve Sovyetler Birliği Döneminde Halk Bilimi ve Milliyetler Politikası

Rusya'da halk bilimi çalışmalarının ayırıcı özelliği, halk biliminin hem Çarlık Rusya'sında hem de SSCB döneminde Rus halk kültürünü araştırmanın yanında, ülke topraklarında yaşayan ve özellikle Türk topluluklarının başını çektiği azınlık ulusların dil, din ve kültür açısından Rus medeniyet dairesine girmelerini sağlamak için geliştirilen "milliyetler politikası" çerçevesinde kullanılmasıdır. Rusya'da milliyetler politikası, Rusya'nın 13. yüzyılda yaşanan Moğol istilasından kurtulmasından sonra küresel bir güç haline gelmesiyle doğmuştur (Aça, 2013: 1467). Özellikle Kazan Hanlığı'nın yıkılmasıyla beraber Ruslar için yeni ele geçirilen bölgelerde Ortodoks olmayan halk kitlelerinin yönetimi bir sorun olarak görülmüş, bu toplulukların özellikle Rus Ortodoks Kilisesinin misyonerlik faaliyetleri yardımıyla Ruslaştırılması ve Ortodokslarştırılması hedeflenmiştir. Çarlık yönetimi bu hedef doğrultusunda, bilhassa Müslüman Türk topluluklarını sindirmek için birtakım idari ve siyasi baskı politikaları gütmüştür.³ Ancak bu önlemler Türk toplulukların kitleler halinde Ruslaşmalarını ve Ortodokslarşmalarını sağlayamamış, Rus yöneticileri Türk etnik kimliğini tahrir etmek için yeni yollar aramaya başlamıştır.

Türk halklarının kültürel anlamda imha politikası, geliştirdiği metodoloji nedeniyle Nikolay İvanoviç İlminkiy (1822-1891) ile özdeşleşmiştir. Bir Ortodoks misyoner olan İlminkiy,

³ İdil-Ural bölgesinde nehir kenarlarındaki Türk köylerinin verimli toprakları nedeniyle boşaltılıp bu yerlerin Ruslara verilmesi, Türklerin nehirler üzerinden süren ekonomik hayattan uzaklaştırılarak iktisadi olarak güçsüzleştirilmesi, şehirlerin bulunduğu bölgelerde oluşturulan "uveyzd" idari yönetimlerle birlikte Türklerin topraksızlaştırılarak "yasak" adı verilen vergiyi ödemek zorunda bırakılması, misyonerlik faaliyetlerinin başlaması ile birlikte Kazan'da cami, mescit gibi Müslüman halk için manevi anlamı olan binaların yıkılması, Türklerin silah taşımalarının, demircilik yapmalarının, şehirlere toplu halde gelmelerinin ve gece şehirde konaklamalarının yasaklanması, I. Petro döneminde camiye gidenlere, sözlener ve nişanlananlara, hayvan ve arı kovana başına vergi ödeme zorunluluğunun getirilmesi, yine aynı dönemde Ortodoks çiftçi ve işçileri olan Müslüman mirzaların altı ay içinde Hristiyan olma zorunluluğunun getirilmesi gibi baskı politikaları, Türk topluluklarını ekonomik ve siyasi anlamda güçsüzleştirme, kayıtsız şartsız olarak Rus hegemonyasına dâhil etme amacı taşımaktaydı (Sertçelik, 2002: 386).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

Ruslardan sonra en kalabalık nüfusa sahip olan Türk topluluklarının yönetimi için geliştirilen milliyetler politikasını, bu halkların dili ve halk kültürleri ile ilgili yapılan araştırmalarda elde edilen verilerden hareketle belirlemiş, bu çalışmalar neticesinde Rus Türkolojisi doğmuştur. İlminskiy'nin metodu, *yapılan halk bilimi çalışmalarının verilerine göre hedef kitlenin yakından tanınması, bu topluluklar için birer edebi dil ve edebiyat oluşturulması, ardından da yeni kimliklerin ve sınırların inşasını sağlamak üzere* geliştirilmişti (Bayram, 2014: 301). İlminskiy, pek çok Rus siyasetçi ve yerel din adamlarının aksine, yerli halkları entegre etmenin en iyi yolu olarak linguistik Ruslaştırmanın Müslümanları daha sadık bir teba yapmayacağına inanmaktaydı (Kefeli, 2002: 453). Böylece İlminskiy, daha kısa vadede baskı ve yıldırma politikalarıyla ulaşılmak istenen misyonerlik hedefleri yerine, daha uzun vadede sonuç verecek olan ve yapısı, üzerinde çalışılan etnik unsurun dil ve kültür özelliklerine göre şekillenen bir eğitim-öğretim programı geliştirdi.

Bu programa göre önce Türkistan Türkleri arasında iletişimi sağlayan Arap alfabesi ortadan kaldırılacak, yerine yerel lehçeleri birer eğitim ve kültür dili haline getirmek için ayrı ayrı Kiril alfabeleri tasarlanacak, Türkistan Türklerini yüzyıllardır bir arada tutan ortak yazı dili ve İslam faktörü ortadan kaldırıldığında her bir Türk topluluğu için ayrı ulusal kimlikler yaratılmış olacak, ayrıca açılacak olan misyoner okullarında azınlıklarla Rus çocukları birlikte okutulacak, bu okullarda Rusçanın yanı sıra yerel lehçelerde eğitim verilecek, Rusça Rus öğrencilerle azınlık öğrencileri arasında ortak dil olarak kullanılacaktır. Yabancıların dillerinin yasaklanarak bütün eğitim-öğretim faaliyetlerinin Rusça yapılmasının daha etkili olacağını düşünenler, İlminskiy'nin eğitim programına Ruslaştırma ve Ortodokslarlaştırma hedeflerini sekteye uğratacağı gerekçesiyle itiraz etmiştir. Ancak “yabancılara” yönelik vaaz ve ayinlerin onların ana dillerinde yapılmasını, kutsal metinlerin Kiril harfleri kullanılarak ana dillerine tercüme edilmesini, misyonerlik faaliyetlerinin ancak bu şekilde daha etkili olacağını, dinde sabit kalmayanların bu sayede kiliseye daha sadık kılınacağını düşünen İlminskiy, programını eleştirenlere karşı, asıl sorunun dil olmadığını, sorunun yabancıların anlayışı, kültürü ve inançlarından kaynaklandığını, dolayısıyla bu inançlara ve kültürlere karşı konulması gerektiğini, yabancıların ancak içeriden Ruslaştırılarak bir Rus gibi düşünür hale getirilebileceğini, bunun yolunun da ana dilde eğitimden ve konuşma dillerinde Kiril harfleriyle yazılan Hristiyanlığa ait kitaplardan geçtiğini söyleyerek cevap vermiştir (Kefeli, 2002: 452).

Rus Çarlığının özellikle Tatar Türkleri üzerindeki Osmanlı etkisini azaltma, Pan-Türkist ve Pan-İslamist akımların önüne geçme hedeflerine ulaşmasında İlminskiy'nin eğitim programının inkâr edilemez bir etkisi olmuştur. Rusya idaresindeki Türkler sistemli bir şekilde incelenmiş, elde edilen veriler ışığında bu topluluklar için ayrı ulusal kimlikler inşa edilmiştir. Böylece Rusya'da yan yana konuşulan ve ortak bir yazı diline sahip olan Türk lehçeleri arasındaki farklılıklar artmış, Türkler iletişim kurabilmek için Rusçayı bir lingua franca gibi kullanmak zorunda bırakılmışlardır.

Ekim Devriminden sonra Rusya İmparatorluğunun küllerinden yaratılan SSCB'de, Bolşevikler bir Sovyet İnsanı yaratmak için, sosyal bilimleri son derece etkin kullanmıştır. Bu aşamada Çarlık döneminde İlminskiy'nin de metodunu⁴ dayandırdığı halk bilimi ve dilbilim çalışmaları, sosyal bilimlerin diğer disiplinlerine veri sağlamada ön planda yer almıştır. Çünkü Homo Sovyeticus'un yaratılması sürecinde Lenin de dediği gibi “halk psikolojisini öğrenmek için başvurulacak en ideal kaynak” halk yaratıcılığıdır (Temur, 2011: 17) ve halk yaratıcılığı o halkın dilini ve o dilin taşıdığı kültürü öğrenmekle elde edilebilecek bir veridir.

⁴ Çarlık Rusya'sı yıkılıp yerine SSCB kurulduğunda İlminskiy ve çalışmalarına zamanla değişen bir bakış açısıyla yaklaşmıştır. Büyük Sovyet Ansiklopedisinin 1933 yılındaki ilk baskısına göre “İlminskiy geliştirmiş olduğu eğitim sistemini Orta Volga'daki halklara baskı yaparak onları Ruslaştırmanın bir aracı olarak kullanan gerici bir monarşist” olarak tasvir edilirken, Stalin'in tüm SSCB halklarına Kiril alfabesini empoze ettiği dönemde hazırlanan ikinci baskısında ise (1952) İlminskiy yine muhafazakâr bir misyoner olmakla birlikte ilerici bir pedagoğdur. Çünkü o özellikle Tatarca, Marice, Udmurtça, Çuvaşça ve Yakutça için kiril alfabeleri geliştirmiştir (Kefeli, 2002: 453).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

Halk bilimi SSCB döneminde artık yöntemleri ve amaçları çağın genel görüşleri tarafından belirlenen ve bu görüşleri yansıtan ‘*ideolojik bir bilim*’dir (Propp, 1998: 9). Anonim olması ve kolayca ezberlenebilmesi nedeniyle folkloru bir propaganda aracı olarak değerlendiren bir diğer Rus halk bilimci Sokolov’a göre folklor, kendi çağının ihtişamını tasvir etmeli, eski hayat ile yeni hayat arasındaki büyük uçurumu dile getirmeli ve Sovyetler Birliği’nde yaşamının büyük mutluluk olduğunu göstermelidir (Temur, 2011: 18). Ancak Stalin’in Ekim Devrimi’nin ilk günlerinde “Rusya Müslümanları, Volga kıyıları ve Kırım Tatarları, Sibiry ve Türkistan Kırgızları, Güney Kafkasya Türkleri ve Tatarları, Kafkas Çerkezleri: Çarlar ve Rusya’nın diktatörleri tarafından camileri, ibadethaneleri tahrip edilen, inanç ve gelenekleri çiğnenen sizler, şimdi inançlarınız ve âdetleriniz, millî müesseseleriniz ve kültürünüz serbesttir, dokunulmazdır.” (Temur, 33) sözleri ile verdiği teminatın, daha sonraki yıllarda, SSCB topraklarında yaşayan ve Rus olmayan halklar için bir mutluluk kaynağı olamayacağı görülecektir

İkinci Dünya Savaşı sırasında Nazi Almanya’sında, Franco İspanyası’nda, Mussolini İtalyası’nda ve Mao Çininde olduğu gibi SSCB’de de büyük bir propaganda aracı olarak kullanılan halk bilimi çalışmaları, bir taraftan devletin asli unsuru Rusları yeni ideoloji etrafında örgütlenme, komünist değerlere göre şekillendirme işlevi ile, diğer bir taraftan da SSCB’de yaşayan Türk topluluklarını birbirine bağlayan kültürel dokunun bozulması amacıyla kullanılmıştır.⁵ Bu amaç çerçevesinde yapay coğrafi sınırlara hapsedilen, yeni oluşturulan yazı dilleri ile yüzyıllardır ortak iletişim dili olan yazı dillerinden uzaklaştırılan Türk topluluklarının halk kültürlerine müdahaleler de başlamıştır. Literatürde “Pseudo-folklore”, “fakelore”, “applied folklore” terimleri (Temur, 27) ile adlandırılan bu müdahale biçimlerine göre halk kültürünün soyut ya da somut örnekleri halk bilimciler tarafından komünist ideoloji bağlamında işlenmiş ve halkın dünyayı algılayış biçimi değiştirilmek istenmiştir. Bu “fakelore” örneklerinin Türk dünyasındaki en dikkat çekici örneklerinden birisi Çuvaş atasözleridir. Terentyeva’nın 2007’de hazırladığı ve 14102 gibi büyük bir miktarda atasözünü barındıran bu çalışmada Çuvaşlar, “sakin”, “misafirperver”, “az konuşan” ve “aklı sonradan gelen” bir topluluk olarak görülürken, “üstün” bir halk konumunda olan Ruslar ise Çuvaşlar için bir ‘ağabey’dir. Çuvaşlarla aynı coğrafyayı paylaşan Tatarlar için “Tatar’ın dudağının değdiği yerlere Çuvaş’ın gözyaşı dökülürmü” gibi küçümseyici ifadeler kullanılmış, Tatarlar, bu bölgede Çuvaşların tarihsel olarak problemlili olduğu bir halk olarak ön plana çıkarılmıştır. Tarihsel anlamda Çuvaşlarla bir ilişkisi bulunmayan Yakutların Çuvaş atasözlerinde yer alması ise bu atasözlerinin “yapmalığı” hakkında önemli bir veridir (Durmuş, 2014: 321-362).

Türk topluluklarının halk edebiyatı ürünlerinde tarihsel Türk kahramanlarının yerini artık Lenin ve Stalin almıştır. Örneğin ‘*Stalinge Iraazi*’da Stalin, Kırgızistan’a medeniyeti getiren kişi olarak gösterilirken, ‘*Oktyabr*’da “sönmeyen Lenin ışığını yaratan Ekim Devrimi sayesinde ülke gerilikten, fakirlikten kurtulmuştur (Temur,171,174). Aynı durum Azerbaycan folklorunda da gözlemlenebilir. Âşık Gurban Sadıgov’un Stalin’ininde “Kızıl giymiş ülkede yaşamak Stalin sayesinde çok hoş, çok ferahtır. Stalin sayesinde tarlalarda pamuk haddinden fazla bereketli olmuş, petrol kuyuları birer pınar gibi kaynamaya” başlamıştır (Akman, 2008: 349). Kırgızistan ve

⁵ İlimskiy’nin yıllar öncesinde Çarlık Rusyası’nda uyguladığı metot, sadece kavramsal bir takım değişikliklerle hayata geçirilmiş ve coğrafi açıdan bölünen Türkistan coğrafyası başta olmak üzere tüm Türk yurtlarını birbirinden dil ve kültür açısından ayırmaya başlanmıştır. SSCB’de yeni yazı dillerinin inşası için ilk hamle alfabe değişikliği olmuştur. Alexandre Beningsen, alfabe değişikliğinin Türkistan coğrafyasında “bugün” ile “dün” arasına nasıl set çektiğini şöyle anlatmaktadır: *1928 yılına kadar ekserisi Türkçe olan dillerde Arap alfabesi kullanılırdı. Ne var ki Arap alfabesindeki sesli harf azlığı karşısında edebi Türkçenin lehçe farklılıkları belli olmuyordu. Bir Azeri’nin kaleme aldığı yazıyı, Kazak, Tatarların yazdığını Türkmenler de Özbek de okur anlardı. Başka bir deyişle Sovyetler Birliği’nde yaşayan Müslümanların kültür birliği 1928’e kadar gözle görülebilen bir gerçektir. 1929’dan itibaren Latin alfabesi kullanılmaya başlandı. Bu yolla eski yazılardan ancak işlerine yarayanlar sosyalist eğilimli olanlar ve İslam dinine karşı çıkanlar yeni alfabe ile yeniden basıldı. 1939’da Kiril alfabesi kullanılmaya başlandı.* (Temur, 47)

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

Azerbaycan gibi Türk ülkelerinde Lenin ve Stalin birer kült haline gelirken, Pan-Türkizm, Pan-İslamizm gerekçesi ile halk kültürü tahrip edilmeye ve Türk halk kültürü için en önemli değerlerden birisi olan Dede Korkut gibi kişilikler tarih sahnesinden silinmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda Azadovski'nin Dede Korkut için söyledikleri dikkat çekicidir: *Dede Korkut Destanı Azeri halkının yarattığı bir eser değildir. Oadaki yiğitlik türküleri, yurdumuzu istila etmiş ve halkımızı sömürmüş olan yabancı soyluların türküleridir.* (Temur, 56)

Gerek Rusya'nın gerek SSCB'nin siyasi ve kültürel politikaları, Türk topluluklarının dillerini ve halk kültürlerini temelden ortadan kaldırmasa da Türk toplulukları arasındaki kültürel birliği oldukça sarsmıştır. Özbekistan'da 1989'da Özbekler ile Ahıska Türkleri arasında yaşanan, yüzlerce kişinin yaralanmasına, ölmesine ve yüz binden fazla insanın göçmen durumuna düşmesine neden olan Fergana Olayları, 1990 ve 2010 yıllarında Özbeklerle Kırgızlar arasında yaşanan Oş olayları gibi etnik gerilimlerin (Özlem, 2013: 41) meydana gelmesinde bu politikaların da etkili olduğu yadsınmaz.

3. Bir Bilim Dalı Olarak Etnopedagoji

Yukarıda örneklerini sıraladığımız gibi halk bilimi çalışmaları, insan toplulukları arasında dil, tarih, duygu, ülkü, gelenek ve görenek birliği oluşturarak o topluluğu, bir millet haline getirmede veya bu kültürel bağları zayıflatarak o milleti ortadan kaldırmada son derece önemli bir rol oynayabilmektedir. Böylesine güçlü bir etki sahası bulunan bir disiplinin eğitim ve öğretim faaliyetlerinde kullanılmaması, tabi ki düşünülemez. Halk kültürünü eğitim bilimleri çatısı altında bir kaynak olarak değerlendiren bilim dalı, 'etnopedagoji' olarak isimlendirilmektedir.

Etnopedagoji, tıpkı "etnografi", "etnoistatistik", "etnometodoloji", "etnosantizm", "etnotıp" (Marshall, 1999: 216-219), "etnoarkeoloji", "etnobilim", "etnobiyojoloji", "etnokalkınma", "etnoloji", "etnotarih", "etnozooloji" (Emiroğlu ve Aydın, 2003: 281-290) terimleri gibi birleşik bir sözcüktür ve "etnos" ve "pedagoji" terimlerinden oluşmaktadır. SSCB döneminde Çuvaş bilim adamı G. N. Volkov'un 1960 ve 1970'li yıllarda "Çuvaş Halkının Etnopedagojisi" ve "Etnopedagoji" isimli çalışmalarıyla temellerini attığı ve bir bilim dalı olarak gelişmesini sağladığı etnopedagoji, "geniş halk kitlelerince yeni yetişmekte olan nesilleri eğitme ve yetiştirme hususunda elde edilen tecrübe, bakış açısı ve genel olarak yaşadığımız hayat içerisindeki sosyal denge, aile ve milletin pedagojisini araştıran bilim dalı" olarak tanımlanmaktadır (Alimbekov, 2007: 31). "Millî ideoloji eğitimi"⁶ olarak da adlandırılan etnopedagoji, "araştırdığı ulusun dünyaya bakışını, inançlarını, ahlaki ve manevi değerlerin nesilden nesile aktarılmasını, korunmasını ve geliştirilmesini" amaçlamaktadır (Akromova, 2006: 5). Akmatlı Alimbekov'a göre etnopedagojinin sınırlılıkları şöyledir (Alimbekov, 2007: 31):

- a) Halkın temel pedagojik kazanımlarına bağlı olarak çocuğu, doğumdan sonraki süreçte bakmak, büyütme, yetiştirmek, terbiyelemek, kendi ayakları üzerinde durmasını sağlamak, sosyalleşme sürecine yardım etmek ve bir insan olarak topluma kazandırmak;
- b) Halkın pedagojik bilim ve tecrübelerinin temel kaynakları olarak "masallar, destanlar, atasözleri, bilmece, folklor, eski yazıtlar, halk şairlerinin eserleri ve şecerelerini incelemek;
- c) Halk tarafından benimsenmiş olan geleneksel talim ve terbiyenin içeriği ve yeni yetişenlere edindirilmeye çalışılan kazanımlar ve özellikler olarak iyi huylu olmak, ahlak, sağlığı koruma, ruhsal ve bedensel sağlık gelişmiş, estetik ve ruh gelişimi gibi konuları araştırmak;
- d) Talim ve terbiyenin araçları olarak tabiat, ana dil, emek, örf-âdet, halk el işleri, din konularını incelemek;

⁶ Tuva'da "etnopedagoji" aynı zamanda "Ulusçu Pedagogika / Ulusal Pedagoji" olarak da isimlendirilmektedir. Bkz. ÇÜLDÜM, Çap (2002), "Ulusçu Pedagogika'nın Ujuk-Dösteri", Kızıl, Tıvanın Nom Ündürer Çeri

e) Talim ve terbiyenin metotları olarak örnek gösterme, anlatmak, inandırmak, dua etmek, rica etmek, akıl vermek, işaretler, övgü, beddua etmek, hatırlama, alıştırma, cezalar, korkutma vs. gibi yöntemleri incelemek;

f) Dünya halkları arasında pedagojik medeniyetler yönünden benzerlikler ve ayrılıklar kapsamında, örneğin “Türk halklarının pedagojik medeniyeti ile Slav halklarının pedagojik medeniyetlerinin karşılaştırılması vs.

g) Pedagojik olarak halklar arasında yerleşmiş olan ideal insan tiplerini incelemek ve günümüzdeki talim ve terbiye programlarının etnopedagojik yönlerden geliştirilmesi konuları üzerinde çalışmak;

h) Öğretmen ve velilerin etnopedagojik medeniyetlerinin geliştirilmesi konuları üzerinde çalışmalar yapmak

Bir milletin tarihsel süreç içerisinde geliştirdiği ve kendi halk kültüründe tanımlanabilen eğitim deneyimlerini merkezine alan etnopedagoji, yazılı ve sözlü kültür aracılığı ile kuşaklar arasında bir miras olarak aktarılan bu eğitim değerlerini araştırır, bunları sistemli hale getirir ve o toplumda izlenecek olan eğitim politikasını bu değerler üzerine inşa etmeyi hedefler. Ortak kültürel değerlerin bireylere bir miras olarak aktarıldığı ilk basamak ise ailedir. Etnopedagoglar için aile bir toplumun varlığını sürdürebilmesi için en önemli yapı taşı olmakla beraber, ‘her bir üyesinin ayrı ayrı öğretmen özelliği taşıdığı bir eğitim kurumu’dur. Eğitim bilimciler, bugün hala eski “Demir Perde” ülkelerinde fakülte ve araştırma enstitüleri düzeyinde varlığını sürdüren bu disiplinden Sovyetler Birliği döneminde yaşanan ve kendisini özellikle aile yapısında gösteren sosyal travmayı ortadan kaldırmak için yararlanmaktadır.

Pek çok Türk cumhuriyetinde etnopedagojik çalışmaların çeşitli öğretim müfredatlarında karşımıza çıktığını görüyoruz. Özellikle Kırgızistan’da 1. sınıftan 11. sınıfa kadar okutulan “Adeb Sabagı” dersi, etnopedagojiden eğitim-öğretim müfredatlarında nasıl yararlanılabildiğini göstermek açısından güzel bir örnektir. Adep Sabagı, yeni neslin Kırgız halkının millî değerleri, etnopedagojisi ile eğitilmesini, yani Kırgız halkının yüzyıllardır süregelen ahlakını, millî değer, örf-âdet, gelenek, vicdan anlayışını benimseyen bireyler olarak yetiştirilmesini ve genel insani değerleri öğrenmesini amaçlayan bir derstir. Bu ders, 11. sınıfa kadar “Anam-babam, ayım ve güneşimdir.”, “Vatanım, altın beşiğimdir.”, “Ataların korudukları manevi değerler”, “İman, toplumun direğidir.”, “Halk değerleri eskimez”, “Halk pedagojisi ve ahlak”, “Vatan ve vatandaş”, “Millî değerler”, “Millî meslekler çocuklara rehberdir”, “Ekoloji ahlakı”, “Aile”, “Etnopedagoji” ve “Medeniyet” temaları çerçevesinde verilmektedir (Akromova, 2006: 43).⁷

Araştırma sahamız olan Tuva Cumhuriyeti, coğrafi konumu, ülkede Tuvaca konuşur sayısının ülkenin genel nüfusuna göre yüksek oluşu, bölgede varlığını sürdüren halk kültürü ve inançları nedeniyle Türk dünyası içerisinde özel bir konuma sahiptir. SSCB döneminde tüm azınlıkların yaşadığı kültürel kesintiye uğrayan Tuva halk kültürü, günümüzde ülkenin coğrafi

⁷ 10. Sınıfta “etnopedagoji” teması ile verilen Adeb Sabagı dersinin içeriği dikkat çekicidir: “Giriş: Kırgız halkı ile ilgili bilgiler”, “Baban hayatta iken halk tanı, atın varken yer tanı”, “Halkın kutsal olarak gördüğü üç değer: Ana-baba, vatan ve ana dili”, “Kişiliği kaybetmek günümüzün facialarından biridir.”, “Bireyin dünya bakışının şekillenmesinde Ana dilinin önemi”, “Kırgızların hayat felsefesi”, “At insanın kanadıdır.”, “Bireyin dünya bakışının şekillenmesinde yaşadığı yerin tabiatının önemi”, “Kırgız halkının geleneksel yaşam tarzı”, “Halkın siyasi ve hukuki kültürü”, “Halkın demokratik kültürel gelenekleri”, “Halkın paradoksal gelenekleri”, “Halkın geleneksel tarım ve iktisadi yaşam tarzı”, “Halkın genetik ideolojisi.”, “Yedi ata”, “Halkın genel insanlık ve hümanist düşünce tarzı”, “Halk ahlakı ve medeniyeti”, “Manas destanı halkın rehber kaynağıdır.”, “Kırgız halkının maddî ve kültürel zenginlikleri”, “Kırgız evi-dünya çapındaki bir modeldir.”, “Halkın bilimleri ve hayatı anlamları”, “Halkın etnik-kültür ilişkisi”, “Halkın geleneksel dinî inançları”, “Tanrıçılık-halkın eski dünya bakışıdır.”, “İslam’ın halkın hayatındaki yeri”, “Gelenekler ve din”, “Ülkemizin millî sembolleri”, “Ülkemizin millî ideolojisi”, “Halkın manevi değerleri”, “2200 yıllık tarih” (Akromova, 2006: 37-50)

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

konumu sebebiyle Rusya Federasyonu'nun batı bölgelerinin aksine küreselleşme gibi dış etkilere "şimdilik" oldukça kapalıdır. Büyük ölçüde kırsalda yaşayan Tuva halkı için, atalardan miras alınan gelenekler, görenekler, Kamlık (Şamanizm) ve Lamaizm gibi inançlar, gündelik hayatın önemli bir eksenini teşkil etmektedir. Tuva'da özellikle Tuva Türkçesi müfredatında halk kültürü önemli bir yer tutmaktadır. Etnopedagoji açısından bu sahada Tuva gelenekleri, görenekleri ve inanışları ile ilgili en önemli kaynaklardan birisi, Tuva'nın yetiştirmiş olduğu en büyük araştırmacı ve edebiyatçılardan olan Monguş Kenin-Lopsan'ın kaleme aldığı "Tıva Çançıl" adlı eserdir.

4. Monguş Kenin-Lopsan ve Tıva Çançıl

Tuva kültürü ve Tuva Türkçesi söz konusu olduğunda şüphesiz en çok zikredilen isimlerden birisi olan Monguş Borahoviç Kenin-Lopsan, 10 Nisan 1925 yılında Tuva'nın Çöön-Hemçik bölgesinde, Çaş-Tal köyünde doğmuştur. Şair, romancı, çevirmen, etnolog, etnograf ve tarih doktoru olan Monguş Kenin-Lopsan romanları ve şiirlerinin yanı sıra "Tuva Kamlarının Alkışları" (1992,1995)⁸, "Tuva Kamlarının Büyüleri" (1993), "Tuva Halkının Eski Gelenekleri" (1994), "Tuva Şamanları" (1999), "Oytulaaş" (2004), "Tuva Geleneksel Kültürü" (2006), "Kara Göğün Nefesi" (2008) gibi Tuva kültürü ve kamlık inancıyla ilgili yaptığı çalışmalarla tanınmaktadır.(Kombu: 2012: 83-84) Aynı zamanda kendisi de büyük bir kam olan ve Kamlık ile ilgili çalışmaları ve çabaları sebebiyle "Amerika Şamanları Derneği" tarafından "yaşayan en büyük değer" seçilen Kenin-Lopsan (Dopçun-ool, 2014-220), Tuva'da faaliyet gösteren "Düğür" (Kam Tefi) derneğinin kurucusudur.

Yazar, birbirini bağlam açısından tamamlayan "Tıva Ulustun Burungu Ujurları" (Tuva Halkının Eski Gelenekleri, 1994)⁹ ve "Tıva Çançıl" (Tuva Gelenekleri) (2003) adlı iki çalışmasını yine Tıva Çançıl (2010) adı altında birleştirerek yeniden yayımlamıştır. Tuva Cumhuriyeti Eğitim, Bilim ve Gençlik Politikaları Bakanlığının (Tıva Respublikanın öredilge, ertem bolgaş anyaktar politikazınının yaamızı) "öğretmenlere, öğrencilere, anne-babalara" tavsiye ettiği bu çok yönlü halk bilimi çalışması, Tuvalı etnopedagog Galina Sunduy'a göre aile terbiyesi ve eğitim müfredatları açısından son derece değerli bir etnopedagogik kaynaktır. Sunduy, Tuva ulusal eğitiminin amaçlarını *kendi kültürünü tanıyan, iyi eğitilmiş, başka halkların kültürlerine saygı gösteren ve insanlık adına sorumluluk taşıyan bir nesil yetiştirmek* olarak belirleyen Kenin-Lopsan'ın, çocuk dünyasını özel bir araştırma sahası olarak ele aldığını, çocuk eğitiminin (uruglar kijizidilgezi) kaynakları olarak Tuva tarihini, ekonomisini, sosyo-kültürel yapısını ve ekolojisini gördüğünü belirtmektedir (Kenin-Lopsan, 2010: 3).

Monguş Kenin-Lopsan'ın hepsi birer etnopedagogik kaynak olan, kendi derlemeleri ve doksan yıllık ömründe biriktirdiği anılardan oluşturduğu halk bilimi çalışmaları, aslında bir 'endişe'nin ürünüdür. Bu endişenin kaynağı ise Tuva'da son yüzyıl içerisinde yaşanan kırılmaların kültürel belleğe ve kolektif bilince zarar veren bir erozyona neden olması, Tuvalıları bir arada tutan dil, kültür ve inanç bağının yara almaya başlamasıdır. Yazar, tarihsel süreçte Tuva kültüründe meydana gelen tahribatı şu sözlerle ortaya koymaktadır: "*Yakın zamana kadar yaşayan güzel geleneklerimizi unuttuk, yasakladık, 'geçmişin artığı' diye küçük gördük, kuşaktan kuşağa bir miras olarak aktarılan bu gelenekleri terk ettik. Dilimizin kıymetini bilemedik. Tuva'nın tarihini öğrenmedik. Yurdumuzu, dilimizi her zaman koruyup kollayan ve bizlere ulaştıran atalarımızın*

⁸ Tuva Türkçesinde "ham" sözcüğü kam yani şaman sözcüğünün karşılığıdır. Biz çalışmamızda Şamanizm yerine Kamlık, şaman yerine de kam sözcüğünü tercih ettik.

⁹ Bu çalışmanın ilk bölümleri Prof. Dr. Ekrem Arıkoğlu tarafından Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Kenin-Lopsan, Monguş B., Tuvaların Eski Gelenekleri, aktaran: Ekrem Arıkoğlu, Bahar-1998, S:5, s.288-308. Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi ve Kenin-Lopsan, Monguş B., Tuvaların Eski Gelenekleri, aktaran: Ekrem Arıkoğlu, S.8, s. 438-468 Güz-1999, Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

tarihiyle ilgilenmedik. Yetenekli insanları, lamaları ve kamları kötü insanlar olarak bildik.” (Kenin-Lopsan, 2010: 177)

Tuva kültürel hayatında yaşanan bu kırılmaların en büyük sorumlusu ise Kenin-Lopsan’a göre, “tek parti yönetimi”, yani komünistlerdir (Kenin-Lopsan, 2010: 290). Özellikle kamlar ve lamalara yönelik geliştirilen baskı politikaları nedeniyle, topluma önderlik eden ve hepsi birer kültür taşıyıcısı olan bu dini kimlikler, Tuva’nın sosyal hayatından çıkarılmıştır. Tuva’da 1931 yılına kadar yaşayan 725 kam, uygulanan baskılar sebebiyle yer altına çekilmiş, toplama kamplarına gönderilmiş, çocuklarının okullara girmeleri engellemiştir (Arıkoğlu, 2002: 173). Aynı baskılar Tuva’da “sarığ şajın” olarak isimlendirilen Lamaizm’e de uygulanmıştır. 1928 yılına kadar Tuva’da hizmet veren 22 hüree (Budist tapınağı) yıkılmış, 3500 kadar lama, Stalin’in “repressiya” politikaların zirveye çıktığı 2. Dünya Savaşı yıllarına gelindiğinde tamamen bu ülkeyi terk etmiştir (Friedmann, 2002: 180).

Yine bu dönemde, Tuva’da gençlerin birbirlerini tanıdığı ve evlilik müessesinin teşkilinde bir ön adım olan “oytulaş” gibi şenlikler yasaklanmış, bu gelenekleri devam ettirmeye çalışanlar “halk düşmanı” (*arat çonnun kargıştıg dayzınarı*) ilan edilip tutuklanmışlardır. Tuva geleneksel kültürünün özünü oluşturan ve bu nedenle tüm geleneklerde kendisini soyut ya da somut olarak gösteren doğal hayat da bu politikalardan nasibini almış, ormanlar ve nehirler ile bu iki ekolojik ortamda varlığını sürdüren canlılar büyük ölçüde yok edilmiştir. Tuvalıların doğaya olan saygısını gösteren, kamların kutsadığı ve halkın büyük bir özenle koruduğu aşitler ve ovaalar¹⁰ yıkılarak, Tuvalıların atalarından aldıkları kültürel miras ortadan kaldırılmıştır (Kenin-Lopsan, 2009). Çalışmamızın giriş bölümünde bahsettiğimiz, kaynağını İlminskiy metodundan alan SSCB eğitim politikaları, Sovyetler Birliğindeki yaşayan diğer Türk halklarında olduğu gibi Tuva’da da ana dile büyük zarar vermiş, kuşaklar arasındaki iletişimin büyük ölçüde kopmasına neden olmuştur.¹¹ Belki de bu yüzden Kenin-Lopsan’ın büyük ölçüde “çocuk ve çocuk terbiyesi”, “aile”, “görgü kuralları”, “Tuvalarda sosyal hayat”, “doğaya saygı”, “yardımlaşma”, “Tuva’nın soyut ve somut kültürü”, “Tuva tarihi” gibi konulara ayırdığı Tıva Çançıl’da en sık kullanmış olduğu sözcüklerden birisi “udaar” (unutmak) fiilidir.

Çerçevesini, “*Tuva kültürünü hatırlamak, yaşatmak, korumak ve yeni kuşaklara öğretmek*” olarak çizebileceğimiz “Tıva Çançıl” adlı eserde öne çıkan etnopedagojik kavramlar şunlardır:

a) Çançıl (Чаңчыл): “Gelenek” sözcüğünün Tuva Türkçesindeki karşılığı olan “çançıl” Kenin-Lopsan’a göre bizzat “insan’ın kendisi” demektir. Çançıl, insanın iyi ya da kötü tarafını gösteren bir ahlak yasasıdır. Uzun ömürlü ve güçlü bir kavram olan “gelenek”, halkın yüzlerce yıl boyunca hayat tecrübesinden oluşan, insanların şuurlarında sağlam bir şekilde yer edinen, kuşaklar boyunca miras olarak aktarılan ahlaki kurallar, yazılı olmayan kanunlardan meydana gelen toplumsal bir sistemdir. Ancak bazı gelenekler, toplumsal değişimler yüzünden “faydalı” olmaktan çıkarlar. Yazar bu durumu şu atasözü ile ifade etmektedir: Kötü gelenek kötüye, iyi gelenek iyiye götürür (*Bak çançıl, bakka çedirer, eki çançıl, ekige çedirer*).

b) Ujur (Ужур): “âdet” sözcüğünün karşılığı olan “ujur”, “çançıl / gelenek” kavramının sosyal hayattaki uygulamaları olarak kabul edilmektedir: saçî âdetleri, ölen kişinin başında bekleme âdeti vb.

¹⁰ Ovaa: Dağ iyresi için ayın yapılan yerlere yığılan taşlardan oluşan, küme, tepe, oba

¹¹ Ekrem Arıkoğlu’nun bu konuda vermiş olduğu örnek oldukça dikkat çekicidir: “Köyün birinde Tuva Türkleriyle Ruslar karışık olarak yaşıyorlarmış. Tuvalı bir ailenin iki çocuğu küçük yaşta öğrenim için şehre gitmişler. Döndüklerinde anne babalarıyla anlaşamıyorlarmış. Çünkü çocuklar Tuvacayı, anne babaları da Rusçayı bilmiyorlarmış. İmdatlarına Rus komşuları yetişmiş. Çünkü komşuları köyde Tuva Türkçesini öğrenmiş (Arıkoğlu, 1997: 158).

c) Yozulal (Ёзулал): Âdet haline gelmiş olan merasimler, törenler ve bayramlar için kullanılan bir terimdir. Şagaa bayramı, misafir karşılamaları, bayramlaşmalar vb.

d) Süzük (Сүзүк): İnanç, inanış. Özellikle Kamlık inancı çerçevesinde, kamın kutsama ayinlerini kapsayan bir terimdir.

e) Ög-büle (Өг-бүлө): Aile. Anne, baba, çocuklar ve yaşlılardan oluşan sosyal birlik. Monguş Kenin-Lopsan'ın çalışmasında önemli bir eğitim kurumu olarak ele alınmaktadır.

f) Uruglar Kijizidilgezi (Уруглар кижизидилгези): Çocuk terbiyesi. Anne, baba, yaşlılar ve diğer akrabaların sorumluluğunda bir birey olarak çocuğa verilen eğitim.

g) Salgal (Салгал): Miras. Ataların bıraktığı ve gelecek nesillere aktarılması gereken soyut ya da somut kültürel değerler.

h) Horug (Хоруг): Yasak/ayıp. Tuvalı anne babaların çocuklarına öğretmek zorunda olduğu, çocukların kaçınmaları gereken davranışlar.

i) Boydus (Бойдус): Doğa. Tuva geleneksel kültürünün iskeletini oluşturan kavram. Kamlık inancı, doğada yer alan çeşitli iyelere saygı duymayı gerektirir. Tüm bitkiler ve hayvanlar ile bu canlıların yaşadığı dağlar, ormanlar, göller ve nehirler Tuvalılar tarafından dikkatle korunmaktadır.

Tuva Çaçıl, “çocuk” kavramını merkeze alan bir çalışmadır. Kitapta anlatılanların birinci dereceden muhatabı, çocuklar ve çocukların eğitim çevresini oluşturan aile ve eğitimcilerdir. Ailenin ve eğitimcilerin görevi, ‘ideal insan’ı yaratmaktır. Monguş Kenin-Lopsan, bu ideal insanı yetiştirecek olan geleneksel Tuva ailesini ve bu aileyi barındıran çadırını/evinin şöyle karakterize etmektedir:

Aile: “Tek bir evin içinde (karı-koca, anne baba ve çocuklar), tek bir yerde yaşayan kişiler, onların çadırı veya evi.” (Monguş 2011:486) olarak tanımlanan “aile”, en önemli etnopedagojik kavramlardan birisidir. Geleneksel Tuva ailesi, büyük ölçüde “kırsal aile” (rural family) özellikleri gösterir. Aile, tek eşli (monogamik) yapıya sahiptir, katı kurallar sebebiyle (intermarriage) akraba evliliğinden kaçınılarak oluşturulur ve aile kadının babasının evini bırakarak eşi ile birlikte yeni bir çadıra/eve yerleşmesi ile (neolocal) meydana gelir.¹² Bir mikro-sosyal çevre olarak geleneksel Tuva ailesinin birincil görevi, okul öncesi dönemde çocukların sosyal çevreleri ile iletişim kurmalarını sağlayacak olan ana dilinin kurallarını sezdirmek ve bu ana dil aracılığı ile toplumun tarihsel süreçte geliştirmiş olduğu değerler sistemini benimsetmektir. Monguş Kenin-Lopsan, bir öğretim kurumu olarak ön plana çıkardığı geleneksel Tuva ailesini ata-erki ya da ana-erki olarak değil, demokratik-eşitlikçi bir örgütlenme biçimi olarak ortaya koymakta, çocuk eğitiminde anne ve babaya eşit derecede sorumluluklar düştüğünü vurgulamaktadır. Tuva Çaçıl’da anne ve babanın yanında ailenin diğer bireyleri olan dede, nine ve akrabaların çocuk eğitiminde üstlendikleri sorumluluklar şu şekilde belirtilmiştir:

a) Anne: Geleneksel Tuva ailesi, büyük ölçüde çiftçilik, hayvancılık ve avcılık ile geçinmekte ve konar-göçer bir hayat yaşamaktadır. Bu hayat tarzı, üretimdeki işlevi sebebiyle babaya çadırın/evin dışında bir rol yüklerken, özellikle çocuk bakımı faktörü, annenin çadırda/evde cereyan eden aile hayatının merkezine yerleştirmiştir.¹³ Anne ve çocuk arasında gebelik döneminden itibaren gelişen simbiyotik bağ, ilk yaşlarda çocuğun bakımını annenin üstlenmesine

¹² Yeni evlenen çift ayrı bir çadıra/eve yerleşmekle birlikte, çoklukla erkek tarafı ile aynı aal’da yaşamaktadır.

¹³ “Eski Tuva’da anne beşikteki bebeğini ayağı ile sallarken, ocakta kaynayıp duran çayına bakar, çoban köpeğinin havlamasına kulak kabartır, kuzu postunu temizler, bir gün sonra yapacağı işleri düşünür, ağlayan bebeğine ninni söyler, ateşte pişen yiyeceklere dikkat eder, yedi farklı işi aklında tutup yaparmış.” (Kenin-Lopsan, 181)

neden olmaktadır. Böylece çocuğun sosyal çevresinde tanıdığı ilk kişi olan anne, Tuva toplumunda en çok saygı gören kişililerden birisi olmaktadır.

Tuva ailesinde anne, bir taraftan çocukları doyurmak, giydirmek ve onları gözetmekle, diğer bir taraftan da eşi ile işbirliği yaparak çocuklarına “neleri yapmaları” ve “neleri yapmamaları” gerektiğini öğretmekle, “alçak gönüllü”, “saygıdeğer” ve “yardımsever” bireyler yetiştirmekle yükümlüdür. Monguş Kenin-Lopsan annenin belli başlı sorumluluklarını şu şekilde belirtmektedir: “Anne babalar, ataların baharda, yazın, kışın ve güzün konakladıkları yerleri, avlanma alanlarını, çiftçilik yaptıkları tarlaları ve ölülerini gömdükleri yerlerin nerelerde olduğunu çocuklarına anlatırlar. Akılları ermeye başladığında anne-babalar çocuklarına, babasının akrabalarının, kardeşlerinin ve diğer herkesin isimlerini ayrı ayrı belletilir, bununla birlikte akrabalara doğrudan kendi isimleri ile hitap etmenin yasak/ayıp olduğunu, hangi akrabaya nasıl hitap edileceğini ve tüm gelenekleri öğretirler, böylece çocuklar geri kalan hayatlarında “nazık”, “duyarlı” ve “mütevazı” bir insan olarak yaşarlar.”

Çadırın/evin gündelik düzeninin sağlayıcısı olan anne, ilk yaşlarında tüm çocuklarının, daha sonraki çağlarda ise özellikle kız çocuğunun eğitiminden sorumludur. Annenin kız çocuklarının eğitimindeki rolü Tuva gelenekleri kapsamında şu örneklerle gösterilmektedir:

“Kız çocuk on yaşına geldiğinde, ineğin buzağısı emdikten sonra kalan son sütünü sağlayabilir, annesine babasına itaat eder, onların sözünü dinler. Annesi, on üç yaşına gelen kız çocuklarına oyuncak elbiseler diktirir. Anneler on üç yaşındaki kızlara kendir yaparken sinir büktürür, yün eğirtir. Annesi on beş yaşındaki kızına sert ayakkabı tabanını diktirir. Annesi on beş yaşındaki kızına peynir yapmayı öğretir. On yedi yaşındaki kız çocuğu eyerdeki nakışlı deriyi kendisi kesip, kendisi dikerse, annesi kızıyla gururlanır ve kızının evdeki zor işleri bile kendi başına yapabileceğini bilir. On yedi yaşındaki kız çocuğu, annesinin gösterdiği gibi kuzu derisini tabaklayıp onları kendisi biçerek giyecek yapabilir ve kuzu derisinin yüzünü ipek astarla işleyebilir. Kuzu derisini kendisi tabaklayıp, kendi başına elbise diken ve bu deriye astar geçirebilen kız çocuğun annesi, kızının gelin olmaya hazır olduğunu bilir. Üç, beş veya yedi yaşındaki ablaları, ağabeyleri bir yaşındaki küçük kardeşleri ile ilgilenir, onu sallayarak uyuturlar, onunla oynayıp avuturlar ve annelerine yardımcı olurlar.”¹⁴

Böylelikle anne, kız çocuğunu kendi uhdesindeki ev işlerinde çalıştırarak sorumluluk duygusu taşıyan, çalışkan, becerikli, terbiyeli, yardımsever bir kişi olmasını sağlayarak onu evlilik hayatına hazırlamış olur.

b) Baba: “Bir erkek evinde veya çadırında çok oturmaz, çoğu zaman dışarıda bulunur, (*Er kiji ögge azı çadırğa şoolug orbas, daadı çerger çoruur.*) atasözünden de anlaşılacağı gibi, geleneksel Tuva ailesinde “baba” büyük ölçüde çadırın/evin dışında bir sosyal rol üstlenmektedir. Bunda çiftçilik ve hayvancılığa dayanan geçim tarzı etkilidir. Ailenin iâşesini sağlayan baba, aynı annenin kız çocuğuna yaptığı gibi, belli yaşlardan sonra oğullarının eğitiminde sorumluluk almakta ve oğlunu kendi ayaklarının üzerinde durabilecek, başka insanlara muhtaç olmadan yaşayabilecek kişisel olgunluğa getirmekle yükümlüdür:

“Beş yaşına gelen oğlana babası bir karacanın boyun derisinden yapılmış kement verir. Beş yaşındaki oğlan kemendi ile birlikte haşarı buzağıları yakalamayı öğrenir. Yedi yaşına gelen oğlan babasına arkadaş olur. Babası yedi yaşındaki oğlunu boğa başı yüksekliğine kadar kaldırır. Dokuz yaşına gelen erkek çocuk, yabancı danaya binecek kadar büyür, danaya binerek koyun çobanı oluverir. On üç yaşına gelen erkek çocuk, başka insanların koyunlarına çobanlık yaparak geçimini sağlar ve kendi ana-babasına da yardımcı olur. On üç yaşındaki erkek çocuk yarış atına

14 Alıntılanan bu cümleler, Tıva Çağçıl’ın farklı bölümlerinden derlenerek bir araya getirilmiştir.

bindirilir. On beş yaşındaki erkek çocuk biçilmiş arpanın harmanını yapar, arpa tanelerini sapından samanından kendisi ayırır, harmanı yapılmış arpayı değirmende karıştırır ve annesine çay kaynatmak için küçük odun yongaları toplayabilir. Babası, on beş yaşındaki oğluna ot, ekin biçmek için orak ve turpanı hazırlayıp verir; bundan başka kement, dizgin, yular ve eyer bezini yaptırıp verir. On beş yaşındaki oğlan, eyerli ata binip onu sürebilir. Babası on beş yaşındaki oğluna ekini sulatır. Ekini yabancı otlarından ayıklar. On beş yaşındaki oğlan atın kutsal olarak kabul edilen yelesini tımarlayıp kesebilir. On altı yaşındaki oğlan tekeyi kendisi kesebilir, derisini yüzerek etini temizler. On altı yaşındaki oğlan babasının izniyle yakınlarda yaşayan komşularının evlerine atla yolculuk yapabilir. On yedi yaşındaki oğlan kurban olarak seçilen enenmiş koçu, tekeyi, öküzü keser, baharda et stoku, hırbaça¹⁵ yapabilir. Balık tutan, avlanan komşularına et vererek onların yüzünü güldürür ve “Uja”¹⁶ saygı sözünü duyar. On yedi yaşındaki oğlan yarış müsabakalarına girer, bayram, şenlik olan yerlerde güreşir, Şagaa¹⁷ bayramında kement atar, tevek¹⁸ sektirir, hakiki namını gösterir. Babası evladına kendisinin ve eşinin üç kuşaktan akrabalarını iyice öğretir, bunun esas amacı akraba evliliğinin eski Tuvalar arasında yasak olmasıdır.”

c) **Nine ve Dede:** Nine kavramı, çocuklarla ilgili âdetler ve gelinlik çağındaki torunlarının evlilik hazırlıkları kapsamında karşımıza çıkmaktadır. Yeni doğan bebeğin burnunu sıkan ve göbek bağıni kesen, bebeği kundaklayarak beşiğe ilk defa yatıran, bebeğin ilk saçını kesen ninedir. Bütün bunları gerçekleştirirken nine çeşitli alkışlar söyleyerek bebeğin sağlıklı, mutlu ve huzurlu bir ömür geçirmesi için güzel dileklerde bulunur. Ayrıca, nine, çocuklara (bilhassa besi hayvanı vermek suretiyle) hediye vererek onların mülk sahibi olmalarını, böylelikle sorumluluk taşımaya erken yaşlarda başlamalarını sağlayan geleneğin de uygulayıcılarından birisidir. Yine nine kız torununa kendi gümüş yüzüğünü bırakarak kendi ninesinden devraldığı mirası torununa geçirerek kültürel devamlılığın sürmesini sağlamış olur. Nine, torunlarının doğal ortamlarını tanımalarında ve Şagaa gibi bayramları öğrenmelerinde de etkilidir. Nine, küçük çocuklara çoduraa'nın¹⁹ nerede yetiştiğini, nasıl toplanması gerektiğini öğreterek onları kuş kirazı toplamak için ormana gönderir, çocukların topladığı meyveleri havanda döver, kurutur ve çocuklara Şagaa günü geldiğinde çoduraalı çökelek ikram eder.

Ninelerin çocukların hayata hazırlanmasındaki önemli rollerinden birisi de evlilik hazırlıkları ile ilgilidir. 17-25 yaşları arasındaki kızlar, anneleri ve nineleri tarafından evlilik çağına gelmiş kabul edilir. Çünkü bu yaşlar arasında yapılacak olan doğumun, diğer yaşlara göre daha sağlıklı ve kolay geçeceği düşünülmektedir. Gelinlik çağındaki kız annesi ile birlikte ninesinden evlenirken nelere ihtiyacı olacağını öğrenir. Gelinin çeyizinde yer alan ve Tuva çadırında/evinde en önemli eşyalardan birisi olarak kabul edilen ‘yastık’ı (sırtık) nine hazırlamaya başlar. Nine bir taraftan çeyizin hazırlanmasına ön ayak olurken, diğer bir taraftan da olası akraba evliliklerinin önlenmesi için kızı kimlerle akraba olduğunu, bunların akrabalık derecelerini öğretir. Torunlar da ninelerinin kendileri üzerindeki emeklerini karşılıksız bırakmaz, on bir yaşına gelen kız çocuklar annelerine yardımcı oldukları gibi ninelerinin de ev işlerine yardım eder, yıpranan elbiselerini onarır ve ineklerini sağarlar. Torunlar evlerinde bir hayvan kesildiğinde, bir tabak dolusu yumuşak et ve bir bakraç et suyu götürüp ninelerine verirler. Tuva geleneklerinde önemli bir yer tutan akraba ziyaretleri torunlar tarafından ihmal edilmez ve öncelikle nine ve dedelere özel bir merasimle hal hatır sorulur, gönülleri alınır.

¹⁵ Hırbaça: Hayvanın karın derisi içerisinde dondurulmuş et

¹⁶ Uja: Koyunun kuyruk kısmı. Elinde avı bulunan avcıya, avı paylaşması için söylenen söz.

¹⁷ Şagaa: Yeni yıl bayramı

¹⁸ Tevek: Ortasından tüy yumağı geçirilen delikli kurşun halka.

¹⁹ Çodura: Ormanda yetişen kuş kirazı da denilen meyveli bir bitki.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

Ninenin kız torunları için üstlendiği sorumluluğu, dede erkek torunları için üstlenmektedir. Yeni doğan bebek, kendi beşiğine yatırılmadan önce dedesinin pantolonuna sarılarak yatırılır. Çünkü eski Tuvalılar arasında dedesinin pantolonuna yatırılan çocuğun kolay kolay hastalanmayacağı ve güçlü kuvvetli olacağı inancı vardır. Tuva'da yaşayan saç toyu geleneğinde erkek bebeğin saçını “Yiğit bir erkek olarak büyüsün, Eyerli atın sahibi olsun! Sırtı yere gelmeyen güçlü bir pehlivan olsun, Güzel ve doğru konuşan biri olsun! Donmuş toprağa konduracak evi olsun, Yamaçlarda otlayan hayvanları olsun! Çoluğu çocuğu çok olsun, Benim gibi talihli, bahtlı, mutlu olsun!” alkışı ile kesen ve çocuğa bir aygır kulun hediye eden, dededir. Dede ayrıca, yeni evlenen çiftler için dikilen yeni çadır ve çadıra yanan ateş için saçı yaparak evi ve ateşi kutsar.

Hem dede, hem de nine, kendi dede ve ninelerinden öğrendikleri destan, masal, atasözü, tekerleme, alkış gibi halk edebiyatı ürünleri aracılığı ile Tuva kültürel mirasını yeni yetişenlere aktarmak suretiyle eski kuşaklarla yeni kuşakları birbirine bağlayan birer köprü vazifesi görürler.

d) Akrabalar: Monguş Kenin-Lopsan, Tuvalıların geleneksel kültür bağlamında akrabalar ve akrabalık ilişkilerine son derece önem vermekte; yeni yetişenlere akrabalarının kim olduğunu ve onların nerede yaşadıklarının öğretilmesi gerektiğini düşünmektedir. Tıva Çağı'nda oldukça sık tekrarlanan “dokuz kuşak” (tos ada ugu), Tuvalı çocukların akrabaları ile olan ilişkilerini belirlemede önemli bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Tuva halk kültürüne göre “dokuz kuşak” şu şekilde tabakalanmaktadır:

“Bu dokuz kuşak üç ana bölümde ayrılır. Bizim atalarımız: Bunlar birden üç ataya kadar olan akrabalarımızdır. Bu nesillerde yer alan akrabaların oğulları ile kızları evlenemez. Annebabalar, bu kuşaktaki ataların baharda, yazın, kışın ve güzün konakladıkları yerleri, avlanma alanları, çiftçilik yaptıkları tarlaları ve ölülerini gömdükleri yerlerin nerelerde olduğunu çocuklarına anlatırlar. Bizim eski atalarımız: dört ile altı kuşak arasındaki atalarımızdır. Bir baba, eski ataların erkek tarafındaki akrabalarını yetişme çağındaki oğluna mutlaka gösterir, onların nereden geldiğini, nasıl yaşadıklarını anlatır. Bizim en çok eski atalarımız, yedi ile dokuz kuşak arasındaki atalarımızdır. Dokuzuncu kuşaktaki atalar, tarihten, efsanelerden, eski yurtluktardan ve akrabalık isimlerinden genel olarak bilinir. Bir Tuvalı, kendi kökenleri dokuz kuşaktan itibaren iyice bilmeli, bunu kendi tarihi olarak görüp kabul etmelidir. Zira kendi kökenlerini ve tarihini bilmeyenlere “boynuzsuz boz boğa” diye lakap takılarak onlarla dalga geçilir.”

Tuva'da akraba evliliği kesinlikle yasaktır. Tuvalılar sadece üç kuşaktan akraba olmayan kişilerle evlenebilir. Bu yüzden Tuvalılar mutlaka akrabalarını tanımalı, onları özel günlerde ziyaret etmeli, bayramlarda kendi evlerine davet etmeli ve onlara saygı göstermelidir. Tuva'da aynı aileden olan akrabaların adları şunlardır: “akıy / ağabey (акый); çaavay, çeңgey / yenge (чавай, чеңгей); ugbay / abla (угбай); çestey / enişte (честей); daay / dayı / (даай); küüy / dayı (күүй); daayavay / teyze (даайавай); ool / oğul (оол); kenni, kelin / gelin (кени, келин); uruu, kızı (уруу, кызы); küdee / güvey (күдээ); katı / kaunata (каты); kat-ıyezi / kaunanası (кат-иези); bee, beg / kaunata (бээ, бер); kunçuu, kunçug /; kaunanası, kaunana (кунчуу, кунчуг); baja / bacanak (бажа); çurju / kaum (чуржу); duştuu, duştuk, duştuk ool / sözlüsü, sözlü (erkek) (душтуу, душтук, душтук оол); duştuu, duştuk, duştuk kıs / sözlüsü, sözlü (kız) (душтуу, душтук, душтук кыс)”²⁰

e) Çocuk: Çocukların gerek okul öncesinde, gerek okulda ve okul dışı zamanlarda ulusal kültürün standartlarına göre yetiştirilmesi, etnopedagojinin omurgasını oluşturmaktadır. Bu nedenle çocuk kavramı, etnopedagoji için hem araştırma sahasının en önemli unsuru, hem de

²⁰ Monuş Kenin-Lopsan, Tuvalıların akrabaları içerisinde dayıya (daay) ayrı bir önem verdiğini “Daay kijige degbes, holu sirileş apaar (Dayı insana değmez, kolu titrer), “Dag ulug be? Daay ulug be? Daay kiji dagdan ulug” (Dağ mı büyük, dayı mı? Dayı dağdan büyüktür). Daay körgende-çeen omak. Dag körgende-börü omak (Dayısını gördüğünde yeğen şen, dağ gördüğünde kurt şen.) atasözleri ile ifade etmektedir.

öncelikli hedef kitlesi durumundadır. Tuva Çaçıl'da kullanılan dil ve üslubu da şekillendiren bu hedef kitledir. Yazar, ailelere ve eğitimcilere de hitap etmekle birlikte, erken yaşlardaki çocukların söz dağarcığını gözetererek, çocukların sosyal hayatlarında dikkat etmeleri veya kaçınmaları gereken hususları, Tuva tarihini, zengin Tuva kültürünü, toplumda saygı gösterilen kişilikleri, Tuvalıların doğaya olan bağlılıklarını çeşitli halk inanışları, mitoloji, atasözleri ve alkışlar gibi halk kültürü öğelerinin yardımını alarak “nasihat etme”, “örnek gösterme” ve kimi zaman da “korkutma” yöntemleri ile izah etmektedir. Monguş Kenin-Lopsan, çocuk eğitiminde ailenin, eğitimcilerin ve çocukların payına düşen sorumlulukları tıpkı Jean-Jacques Rousseau'nun “Emile ya da Eğitim Üzerine” eserinde karşımıza çıkan pedagojik yaklaşımla, yaşa göre kazanılan psiko-motor gelişimleri göz önünde bulundurarak ortaya koymaktadır.

Yazar, Tuva mitolojisinde önemli bir yere sahip olan Çedi-Haan²¹ yıldızından hareketle, insanın ömrünü yedi aşamada inceler:

“Birincisi bebeklik yaşları: Bu, bir yaşından üç yaşına kadar olan dönemdir. Üç yaşına kadar olan bebekleri aç bırakmamak, üşütmemek, korkutmamak ve annesinden ayırmamak gerekir. İkincisi yeni yetmelik dönemidir, bu dönem üç yaşından on beş yaşına kadar olan yaşları kapsar. Beş yaşındaki kız çocukları keçiyi sağabilir. Beş yaşındaki oğlanlar oğlak ve kuzuyu güdebilmelidir. On dört yaşındaki oğlan koyunu kesip, derisini soyup, eti kemiğinden ayırabilmelidir. On yaşındaki kız çocuğu kesilen büyük baş hayvanların içini temizleyebilmelidir. Üçüncü olarak gençler: Bu dönem ise on altıdan yirmi dokuz yaşına kadar olan dönemi kapsar. Mümkünse bu yaşlarda oğlanlar ve kızlar evlenmiş, aile sahibi olmuş, çoluk çocuğa karışmış ve kendi yuvalarını kurmuşlardır. Dördüncüsü orta yaş çağı, bu çağ ise otuz ile kırk beş yaş arası olan insanlar bu gruptadır. Orta yaşlı insanlar düğünlere gidebilir, iki tur²² içki içebilir, hayır dua etmesini bilir ve uzak yerlere seyahat edebilir. Beşinci olarak olgunluk çağı, bu çağ ise kırk altıdan altmış bir yaşına kadar olan süreyi kapsar. Tuva geleneklerinde bu yaşlardaki insanlar için tecrübeli, olgun insanlar denir. Altıncı çağda yaşlılar yer alır. Onlar altmış birden seksen bir yaşına kadar olan insanlardır. Bunlar şeytanları, iblisleri misafir ederek, sonraki yıllara ulaşan insanlardır. Yaşlılar, hayatın zorlukları ile mücadele ederek ömürlerini geçiren insanlardır. Yedinci çağda kocamışlar yer alır, bu çağ seksen bir yaştan ölüme kadar olan süreyi kapsar. Kocamışlar hem akrabaları hem de yabancılar için son derece saygı duyulan insanlardır.”

Tuva etnopedagojisinde çocukların ilk on üç yaşı son derece önemli bir aşamadır. Monguş Kenin-Lopsan, on üç yaşına kadar iyi terbiye olan çocuğun tüm hayatında ahlaklı bir insan olacağını, iyi terbiye almayan çocuğun ise altmış yaşına gelse bile edepsiz bir insan olarak kalacağını söylemekte, bu sebeple ailenin özellikle çocuklarını on üç yaşına kadar dikkatle, şefkatle ve ciddiyetle eğitmesi gerektiğinin altını çizmektedir.

Yazar, çalışmasının neredeyse tamamında öncelikle çocuklara ve onlara kılavuzluk edecek yetişkinlere hitap ederek, yalancılığın, hırsızlığın, içki ve sigara gibi zararlı alışkanlıkların, yaşlılara, misafirlere saygısızlığın, görgü kurallarına uymamanın, evdeki eşyalara zarar vermenin, evcil hayvanları incitmenin, israfın, anne ve babalarına itaat etmemenin toplumsal hayata verdiği zararı pek çok kez tekrar ederek anlatmaktadır. İlk on üç yaş içerisinde çocukların mutlaka bilmeleri ve uymaları gereken genel görgü kurallarından bazıları şöyledir:

“Annesinin kalbini kıran çocuklar, girecek yer bulamaz!” diye bir atasözü var. Ne oğlan ne de kız annelerine adıyla hitap edemez. Ayrıca yaşlı ve saygıdeğer insanlara da adları ile hitap edilmemelidir. Bir insanın öldüğü çadıra / eve yetişme çağındaki çocuklar girmez. Ölen insan

²¹ Çedii-Haan: Yedigir yıldızı, Büyük Ayı yıldız takımı

²² Duguraan: Osmanlı kültüründeki ayak seyrinin Tuva'daki benzeri olarak kabul edilen bu geleneğe göre, bir mecliste oturan kişiler, aynı kadehten/ayaktan sırayla içki içerler.

toprağa verilirken, gürlüğü çıkarılmaz, alkollü içki içilmez. Ölü evine sarhoş giden insana “şeytandan doğmuş” denilir ve kendisine insanlar tarafından en kötü şekilde bakılır. Ölenin adını söylemek yasaktır. Eski Tuvalılar çocukların ruhunu oyuncak ile benzer görmüştür, bu sebeple oyuncaklar kırılmaz, oyuncaklarla alay edilmez. Oyuncak bebekler elbisesiz olmaz. Ergenler ile gençler, yaşlı insanlarla laf yarıştırmazlar, evin (çadırın) yanında ıslık çalmazlar. Şeytanın kulağı çok hassastır, bu nedenle önce ıslık çalınan yere gelir denilir. Evlerin yanında ıslık çalmak, bağırıp çağırmak tamamen yasaktır. Münakaşa ve kavga dövüş olan yer lanetlidir, denilir. Küçük çocuklar, ergenler ve gençlerin kavga olan yere gitmeleri yasaktır, kötü sözlerin, küfürlerin duyulabileceği yerlerden geçmemeleri bir gelenektir. Küçük çocuklar, ergenler, gençler ve yaşlılar kampların sundurmalarının yanından geçmez. Kamın sundurmasına zarar verilmez, çünkü kamın sundurmasına zarar veren kişinin kendisi ölür ve onun yakınlarını da bundan zarar görür. Eski Tuva geleneğinde içki içmek yasaktı. İçkiye saygı içeceği denilir ve sadece özellikle bayram / kutlama olan yerde saygıdeğer insanların gelmesi durumunda sadece iki tur içilir, içmeyenleri kimse içki içmeye zorlamazmış. Evlenmeyen kız ve erkekler ömrünün hiçbir döneminde içki içemez, Erkekler otuz yedi, kadınlar ise kırk yaşına vardıklarında sadece iki yudum içki içebilirlermiş. İçkiyi sarhoş olana değin içen insana “mirit / ahmak, budala” derler, öyle bir insanı düğünlere, kutsal yerlere yaklaştırmazlarmış.”

f) Ev: Tuva çadırı, kırsalda yaşayan Tuva ailesi için en içteki çember olarak kabul edilebilir. Bu çember ailenin gündelik hayatının en önemli parçası, geleneksel Tuva kültürünün odak noktasıdır. Bir Tuvalı için kutsal bir yuva ve konargöçer hayat tarzına oldukça elverişli bir saray olan çadır yeni evlenen çiftler için düğünden önce sipariş edilir; çadırın iskeleti, sırtıkları, kasnağı maharetli ustalara yaptırılır. Kızın çeyizi olarak hazırlanan yatak, yastık, halı, sandık ve giyim eşyalarının tamamı yenidir. Eve gelen eşya içerisinde sadece ocakta üzerine çaydanlık konan taş eskidir. Bu taş o evin hanımına ninesi tarafından miras bırakılır. Aile çocuklarını bu evde yetiştirir, besler, büyütür. Çocuklarla ilgili kutlamalar, bayramlar bu çadırda gerçekleştirilir; akrabalar, o bölgeden geçen yolcular, komşular ve saygın devlet görevlileri burada ağırlanır.

Konar-göçer hayat tarzı nedeniyle dört ayrı konak²³ arasında taşınan bu çadırın iç ve dış yapısı on iki hayvanlı takvime göre biçimlendirilmektedir. Çadırın kapısı mutlaka güney veya doğuya doğru konumlanmakta, çadırın içerisinde yer alan ev eşyasının nereye konacağı, ev halkının veya misafirlerin çadırın neresinde oturacağı hep on iki hayvanlı takvime göre belirlenmektedir. Yazar, “Fare, İnek, Pars, Tavşan, Ejder, Yılan, At, Koyun, Maymun, Tavuk, İt, Domuz” yıllarından oluşan bu takvimle saat kadranı arasında benzerlik kurarak çadırın konumunu ve iç düzenini ortaya koymaktadır. Kenin-Lopsan bu çadırın yapısını şöyle izah eder:

“Çadırın eşiğinden güneşe doğru yürünüp çadırın başköşesine kadar olan tarafı, yani çadırın At, Koyun, Maymun, Tavuk, İt, Domuz yıllarına denk gelen tarafı, çadırın arka tarafı olarak isimlendirilir. Evin başköşesinden güneşe doğru yürünerek çadırın eşiğine kadar olan taraf yani Fare, İnek, Pars, Tavşan, Ejder, Yılan yıllarına denk gelen kısmı çadırın ön tarafı olarak isimlendirilir. Kapıdan başköşeye kadar çadırın batı tarafı “holdug çarık / kalabalık taraf” olarak isimlendirilir. Çadıra gelen ve çadırdan çıkan kişi sadece o taraftan geçer. Çadırın başköşeden kapıya kadar olan doğu tarafına maajım çarık / sakin taraf denilir. Çadıra girip çıkanlar o taraftan girip çıkmaz. Çadırda yer alan eşyalar şöyle özetlenebilir: At, Koyun ve Maymun yıllarına denk düşen yerlerde fiçılarda hoytpak, havan, havaneli, eyer, gem takımı ve bunun gibi eşyalar bulunur. Çadırın o kısmında gençler veya ev halkının çocukları otururlar. Tavuk, İt ve Domuz yıllarının bulunduğu yerde yükük vardır. Yüküğün önünde saygı duyulan insanlar misafir edilir. Domuz, Fare ve İnek yıllarının bulunduğu kısma ise evin erkeği oturur, onun yanına en saygı duyulan kişi oturur. Çadırın o kısmına başköşe / dör baji denilir. Fare, İnek ve Kaplan yılının bulunduğu yerde

²³ Dört honaş / dört konak: Eski Tuvalılar, kışın, güzün, baharda ve yazın ayrı yerlerde ikamet ederler.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

yatak yer alır. Yatağın önünde evin hanımı oturur, çocuklar burada toplanır. Çadırın o kısmında evin hanımının kızları veya en yakın hanım akrabalar yer alır. Tavşan, Ejder, Yılan yılları kısmında ise mutfak eşyası ve bu eşyanın konulduğu dolap yer alır. Orada evin hanımının komşusu olan hanımlar ile en hanım akrabalar oturur.”

Tuva geleneklerinde çadıra girmek ve çadır içerisinde doğru yere ve doğru bir biçimde oturmak, en önemli görgü kuralları arasında yer almaktadır. Çadırla ilgili görgü kuralları şöyledir:

“Çadırın arka tarafından eve girilmez, çadıra böyle girenler için “şeytanlar ruhunu alır” derler. Çadır sahipleri, çocukları ve diğer insanlar çadıra girme geleneğini kutsal sayarak uyar, bunu hayırlı olarak görür. Çadıra ansızın veya insanları korkutacak şekilde girilmez. Çadırın yanına gelen kişi, yüksek sesle seslenir, öksürür ve ayakkabısının tabanını yere sürter, yerden bir çubuk alarak ayakkabısına bulaşan çamuru veya karı temizleyerek çadıra öyle girer. Gelen kişi kemerinde asılı duran bıçağını kınıyla birlikte sallayarak düşürür ve çadıra öyle girer. Çadıra giren kişi selamlaşır ve oturur. Saygıdeğer veya yaşlı bir insan gelirse, genç bir oğlan çadırın kapısını açar. Çadırın yeri yuvarlaktır ve on iki yılın veya saatin yapısı ile benzerdir. Çadıra giren insan, çadırın kapısını sol koluyla açarak, eşiği sol ayağı ile aşarak çadıra girer. Evin içinde erkeklerin oturduğu yere kadınlar oturursa, bu, çok çirkin ve kötü bir davranış olarak görülür. Kadınların oturacağı yere erkekler oturur ise, bu bir hakaret olarak görülür. Gelin kız kaynatasının yerine oturamaz, döşeğinin yanına yakın durmaz, çakmak ve bıçağı tutmaz. Kaynatası gelinin yerine oturamaz, onun yatağına döşeğine yaslanmaz ve hatta gelinin yatağına parmağını bile değdirmez. Eşiğin üstünde oturmak, durmak yasaktır.”

Tuva halk kültüründe çadırda oturma biçimi, insanların toplum içindeki konumları ile ilgilidir. Bir çadırda bir insanın nasıl oturduğuna bakılarak onun mevkisi anlaşılabilir. Kenin-Lopsan, *Ezer-a'ttuş sının çazaar. Olut- kijiniş sının çazaar, (Eyer atın, oturduğu yer insanın endamını gösterir.)* atasözünü örnek vererek bir çadırda sadece kamların, lamaların, devlet görevlilerinin ve saygı duyulan ihtiyarların bağdaş kurup oturabileceğini, sıradan insanların bağdaş kurup oturmasının ayıp olarak kabul edildiğini, evin çocuklarının sadece tek dizlerinin üzerine oturabileceğini söyler. Evde iki dizin üstüne oturmak, yere yaslanarak oturmak, bacak bacak üstüne atarak oturmak, bacaklarını ayırarak oturmak görgüsüzlüktür.

Çadıra ait veya dışarıda kullanılmasına rağmen yine çadırda muhafaza edilen kimi eşyanın korunması son derece önemlidir. Çocuklar kışkaş (maşa), bijek (bıçak), ergin (eşik), bagana (çadır direği), örege (baca örtüsü), taşma (hayvanları damgalamak için kullanılan demir), kımçı (kamçı), çügen (dizgin), ezer (eyer) gibi eşyaları korumakla yükümlüdür. Örneğin maşanın ağzı açık bırakılırsa kavga çıkar; bıçak hediye edilmez, çünkü felaketler meydana gelir; eşiğin üstüne oturulmaz, insanın yolu kapanır; çadırın direğine tutunulmaz, çünkü annelerin gökyüzü ile temasını bu direk sağlar; tamga kaybedilmez, yere bastırılmaz, çok iyi saklanır, eğer yitirilirse o evin hayvanları telef olur; dizgin ile ata vurulmaz, ata vurulursa o kişi yaya kalır; eyer ters konulmaz, böyle yapılırsa yol bitmez.

5. Sonuç:

Ana dili ve halk bilimi ile ilgili çalışmalar, toplumların sosyal niteliklerini kavramada önemli veriler sunmaktadır. Bu veriler kimi zaman o toplumun bireyleri tarafından ulusal kimlik inşa etmek veya çeşitli tarihsel olaylar nedeniyle zarar gören bu kimliği onarmak için, kimi zaman da bir ülkedeki azınlıklara sosyo-kültürel açıdan çoğunluğun kültürel değerlerini benimsetmek amacıyla kullanılmıştır. Tuva Türkleri, Rusya topraklarında yaşayan diğer Türk azınlıklar gibi SSCB'nin kültürel politikalarından etkilenmiş, kuşakları birbirine bağlayan dil ve kültür bağı hasar görmüştür. Sovyetler Birliği'nin ortadan kalkmasından sonra Monguş Kenin-Lopsan gibi Tuvalı

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

aydınlar, kendi kültürlerini restore etmek için çareyi Tuva tarihinde, kültüründe ve dilinde aramışlar, bu kapsamda pek çok dil ve halk bilimi çalışması ortaya koymuşlardır.

Bu çalışmalar arasında yer alan Kenin-Lopsan'ın Tıva Çançıl adlı eseri, önemli etnopedagojik bir kaynaktır. Yazar, Tuva geleneksel kültürünü, ailede verilen okul öncesi eğitim ve okullardaki örgün öğretim aşamalarından itibaren çocuklara kazandırmayı amaçlamaktadır. Tuva kültüründe önemli bir yere sahip *Şagaa* gibi bayramlar; *Oytulaaş* gibi şenlikler; çocukların doğumunda, saçlarının kesilmesinde, yeni çadır dikilmesinde karşımıza çıkan toylar; doğaya karşı saygıyı gösteren kutsama ayinleri; misafirlere, yolculara ve yaşlılara karşı gösterilen hürmet; topluma her anlamda önderlik eden ve halkın maddi ve manevi ihtiyaçlarının karşılanmasında ön ayak olan kam ve lamalar Tuvalı çocuklar tarafından tanındığında, öğrenildiğinde geçmiş dönemlerde kültürel anlamda alınan yaralar onarılacaktır.

Bu çalışma aynı zamanda Tuva kültürünün gelecekte karşılaşacağı küreselleşme tehdidini göğüslemesi açısından da önemli bir kaynaktır. Küreselleşme, güçlü ekonomileri olan devletlerin, ekonomik olarak daha zayıf olan ülkeleri kendi kendilerine yetemeyen tüketim toplumlarına, bu ülkelerin vatandaşlarını da müşteriye dönüştürmelerine hizmet etmekte, bu durumda yerel kültürlerin ve bu kültürleri taşıyan ana dillerin ortadan kalkmasına neden olmaktadır. Böyle toplumlarda yetişen yeni kuşaklar, DC Comics ve Marvel gibi çizgi romanların herhangi bir ulusal kültürel amaca hizmet etmeyen, ulusal değer yargıları taşımayan kahramanları karşısında kendi toplumlarının kahramanlarını tanımamakta, onlara saygı duymamaktadır. Kahramanlarını ve kanaat önderlerini tanımayan, geçmişlerine saygı duymayan kuşakların toplumda yarattığı tahribatı bizzat yaşayan Monguş Kenin-Lopsan gibi aydınların halk kültürü ile yapmış oldukları derlemeler, küreselleşme karşısında Tuva halk kültürünün ve Tuva Türkçesinin direnmesini sağlayacak bilimsel çalışmalar olarak yaşayacaktır.

KAYNAKÇA

- ACIPAYAMLI, Orhan (1978). Halkbilim Terimleri Sözlüğü, Ankara, TDK Yay.
- AÇA, Mehmet, (2013), “Misyoner-Şarkiyatçı Nikolay İvanoviç İl'minskiy'in Çarlık Rusyası'nın Hristiyanlaştırma ve Ruslaştırma Politikalarındaki Yeri”, *Yeni Türkiye-Türkçe Özel Sayısı*, s. 1464-1477
- AKMAN, Eyüp (2008), Sovyetler Birliği Dönemi'nde Azerbaycan'da Folklor Politikaları ve Çalışmaları (1917-1953), s.349
- AKROMOVA, Dilaram (2006), “Kırgızistan'da Orto Mekteplerdeki “Adep Sabagı” Dersinde Din Eğitimi İle İlgili Amaçların Gerçekleşme Düzeyi (Oş Örneği), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Din ve Felsefe Bilimleri Din Eğitimi Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- ALİMBEKOV, Akmatali (2007), “Etnopedagoji ve Kırgız Etnopedagojisinin Temel Kavramları”, *Türk Yurdu*, C.27, S: 242, s.31-36
- ARIKOĞLU, Ekrem, “Tuva'nın XX. Asır Siyasi Tarihi”, *Türkler Ansiklopedisi*, C.20, Yeni Türkiye Araştırmaları, Ankara, 2002, s.173
- ARIKOĞLU, Ekrem, “Tuva Türkçesinin Tarihi Gelişimi ve Üzerinde Yapılan Çalışmalar”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S.4, 1997, s.158
- AYGÜN CENGİZ, Serpil (1997). “William John Thoms ve “Folklor” Başlıklı Yazısı, *Milli Folklor*, C.5, S: 36, s. 89-93

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

- AYGÜN CENGİZ, Serpil (1999). "Folklor, Poplor ve Kitle İletişim Araçları", *Folklor/Edebiyat Dergisi*, Cilt 5, Sayı 19, 5-12.
- BAŞGÖZ, İlhan, (2002), "Giriş", *Sibirya'dan Bir Masal Anası* (Yazar: Mark Azadovski), (Çev: İlhan Başgöz), Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, s: 1-43.
- BAŞGÖZ, İlhan (2011), "Türkiye'de Folklor Çalışmaları ve Milliyetçilik" (Çev. Serdar Uğurlu), *Turkish Studies, Volume 6/3, Summer, s.1535-1546*
- BAYRAM, Bülent (2014), "Çuvaş Folklor Araştırmalarında ve Halk Edebiyatı Metinlerinde Kimlik Oluşum Süreci Nasıl Ele Alınmalıdır?", *Milliyetlerin Kesişme Noktası: İdil-Ural Çalıştayı Bildiri Kitabı*, s. 293-320
- ÇOBANOĞLU, Özkul, (2012), *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*, Ankara, Akçağ Yayınları, s. 99
- ÇÜLDÜM, Çap (2002), "Ulusçu Pedagogika'nın Ujuk-Dösteri", *Kızıl, Tıvanın Nom Ündürer Çeri*
- DOPÇUN-OOL, Adıg-Tuduş, (2014), *Skif, Hun, Türk Uranhaynın Huulgazın Tıvaları*, Kızıl, s.220
- DURMUŞ, Oğuzhan (2014), "Çuvaş Atasözlerine Göre Çuvaşlar ve İdil-Ural Halkları", *Milliyetlerin Kesişme Noktası: İdil-Ural Çalıştayı Bildiri Kitabı*, s. 321-362
- EMİROĞLU, Kudret; AYDIN, Suavi, (2003), *Antropoloji Sözlüğü*, Ankara, s. 281-290
- FRIDMAN, Eva Jane Neuman, "Tuva Şamanizmi", *Türkler Ansiklopedisi*, C.20, Ankara, Yeni Türkiye Araştırmaları, 2002, s.180
- Grimm Kardeşler (1989), *AnaBritannica*, İstanbul, C.10, s.53
- GÖKALP; Ziya (1990), *Türkçülüğün Esasları*, İstanbul, Milli Eğitim Yayınları, s.47
- KEFELİ, Agnes Nilüfer, (2002), "Nikolay İl'minskiy: Orta Volga Müslüman Türk Halkları Üzerindeki Siyaseti", *Türkler Ansiklopedisi*, C.18, s. 451-459, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları
- KENİN-LOPSAN, Monguş (2010), *Tıva Çançıl*, Kızıl
- KOMBU, S. (2012), *Tuvinskaya literatura Slovar'*, Novosibirsk, Nauka, s.83-84
- MARSHALL, Gordon (1999), *Sosyoloji Sözlüğü*, Ankara, Bilim ve Sanat, s. 216-219
- MONGUŞ, D. A., *Tıva Dıldın Tayılbırlıg Slovarı*, C.1, Novosibirsk, Nauka, 2003
- MONGUŞ, D. A., *Tıva Dıldın Tayılbırlıg Slovarı*, C.2, Novosibirsk, Nauka, 2011
- OINAS, Felix J., (1993), "Rusya'da Folklor Faaliyetleri", *Milli Folklor*, C.3, S.20, s.3-13
- Ossiancılık (1989), *AnaBritannica*, İstanbul, C.17, s.231
- ÖZLEM, Kader (2013), "Kerimov Yönetiminde Özbekistan'ın İç ve Dış Politikasının Analizi (1991-2012)", *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, C.4, Vol.4. No:2, s.29-51
- PROPP; Vladimir, (1998), *Folklor, Teori ve Tarih*, İstanbul, Avesta, s.9
- ROY, Oliver (2005), *Yeni Orta Asya ya da Ulusların İmal Edilişi*, (Çev. Mehmet Moralı), İstanbul, Metis Yayınları
- SERTÇELİK; Seyit (2002), "Rus İmparatorluğu'nun Avrupa Yakasında Yaşayan Türklerin Demografik Dağılımı ve Çarlık Rusyası'nın Türklere Yönelik Politikaları", *Türkler Ansiklopedisi*, C.18, s. 385-399, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

- SOKOLOV; Yuri (2009), Folklor: Tarih ve Kuram, (Çev. Yerke Özer), Ankara, Geleneksel Yayınları
- TEMUR, Nezir (2011) Folklor ve İdeoloji, (Sovyetler Birliği Döneminde Kırgızistan'da Folklor Politikaları ve Çalışmaları 1917-1958), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları
- TOPSAKAL, İlyas (2011), "Türk Tarihi Açısından Sibiry'a'nın Kısa Tarihi (Başlangıçtan 16. Yüzyıla Kadar), *Turkish Studies, Volume 671, s. 1863-1883*
- TOSUN, İlker (2010), "Türklerin Kullandığı Alfabeler", İstanbul, Türkiye Türkçesi Grameri, Kriter Yay., s. 43
- VOLKOV, G. N. (1974), Etnopedagogika, Çeboksarı
- WATSON, Peter (2014), Fikirler Tarihi, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları,

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

- TOSUN, İ., Etnopedagoji Açısından Monguş Kenin-Lopsan'ın Tıva Çançıl Adlı Eseri, *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 10/8 Spring 2015, p. 2017-2038, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8292>, ANKARA-TURKEY

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

